

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Чернівецький національний університет

імені Юрія Федьковича

Географічний факультет

Кафедра географії України та регіоналістики

**СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ПОЛЯРИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ДНІСТРОВСЬКОГО РАЙОНУ
ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Дипломна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:

студент 2 курсу 101-М групи

спеціальності 106 «Географія»

ОП «Географія»

Сорокін Денис Вікторович

Науковий керівник:

д.геогр.н., професор Костащук І.І.

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № ____

від « ____ » _____ 2024 р.

Зав. кафедри _____ д.геогр.н., професор Костащук І.І.

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Тема дослідження "Суспільно-географічна поляризація розвитку територіальних громад Дністровського району Чернівецької області" присвячена вивченню сучасних соціально-економічних та просторових диспропорцій, що виникають у розвитку територіальних громад на прикладі Дністровського району Чернівецької області. Основна мета дослідження полягає у виявленні факторів, що сприяють соціально-економічній поляризації в межах територіальних одиниць району, а також оцінці її впливу на розвиток громад і життя їх населення. В ході дослідження особлива увага приділяється аналізу економічних показників, соціальних умов та інфраструктурних ресурсів, що визначають рівень розвитку місцевих громад. Визначено, що існує значна нерівномірність у розподілі ресурсів та можливостях для розвитку між окремими територіями, що має прямий вплив на життєвий рівень їх жителів. Також досліджується вплив державної регіональної політики, інвестиційних ініціатив та місцевих управлінських стратегій на подолання цих диспропорцій. Порівняльний аналіз соціально-економічних показників між різними територіями району дозволяє сформулювати рекомендації щодо покращення управлінських практик і забезпечення сталого розвитку територіальних громад.

Ключові слова: децентралізація, територіальна громада, Дністровський район, поляризація розвитку громад.

ABSTRACT

The topic of the study "Socio-geographic polarization of the development of territorial communities of the Dniester district of Chernivtsi region" is devoted to the study of modern socio-economic and spatial disparities that arise in the development of territorial communities using the example of the Dniester district of Chernivtsi region. The main goal of the study is to identify factors that contribute to socio-economic polarization within the territorial units of the district, as well as to assess its impact on the development of communities and the lives of their population. During the study, special attention is paid to the analysis of economic indicators, social conditions and infrastructure resources that determine the level of development of local communities. It was determined that there is a significant uneven distribution of resources and opportunities for development between individual territories, which has a direct impact on the living standards of their residents. The impact of state regional policy, investment initiatives and local management strategies on overcoming these disparities is also studied. Comparative analysis of socio-economic indicators between different territories of the district allows us to formulate recommendations for improving management practices and ensuring sustainable development of territorial communities.

Keywords: decentralization, territorial community, Dniester district, polarization of community development.

Дипломна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідні джерела.

_____Денис СОРОКІН

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ПОЛЯРИЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	6
1.1.Поняття регіонального розвитку, регіональної політики та суспільно-географічної поляризації	6
1.2 Методи наукових досліджень та показники оцінки просторових диспропорцій розвитку територіальних громад.	14
РОЗДІЛ 2. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ДНІСТРОВСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	19
2.1. Основні параметри територіальних громад: пропорційність та поляризація.	19
2.2. Демографічний потенціал територіальних громад та їх диспропорції	23
РОЗДІЛ 3. СУСПІЛЬНО-ПРОСТОРОВА ПОЛЯРИЗАЦІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ДНІСТРОВСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	28
3.1. Сильні і слабкі сторони найбільших територіальних громад Дністровського району	28
3.2. Фінансова спроможність як індикатор соціально-просторової поляризації	38
3.3. Заходи щодо розробки Стратегії регіонального розвитку в Дністровському районі	47
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:.....	56
ДОДАТКИ.....	62

ВСТУП

Наявність регіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку ускладнює проведення загальнодержавних реформ, збільшує загрозу виникнення депресивних територій, осередків соціальної напруги, посилює дезінтеграцію економіки. Глобальні, державні та регіональні проблеми мають безпосередній прояв на регіональному рівні, впливають на стійкість їх соціально-економічного розвитку.

Для вивчення соціально-економічного рівня розвитку пропонуються різноманітні індикатори, але на можливість оперування якими суттєво впливає доступність, репрезентативність та достовірність наявної офіційної статистичної інформації. При високому рівні актуальності географічних досліджень рівня соціально-економічного розвитку, необхідно намагатись на основі виявлення чинників такого розвитку не тільки розглядати їх як ті, що сформували минуле і постали причинами сучасного стану, в тому числі і диспропорцій, а й спрямовуватись до виявлення інтегральних закономірностей на рівні найнижчих адміністративно-територіальних одиниць (адміністративних районів та територіальних громад). Обґрунтованість дослідження соціально-економічних диспропорцій на рівні адміністративно-територіальних одиниць підтверджена основними положеннями Концепції регіональної політики України, згідно з якою регіони зобов'язуються самостійно, у межах чинного законодавства, забезпечувати свій соціально-економічний розвиток.

Метою дослідження є суспільно-географічний аналіз соціально-економічних диспропорцій регіонального розвитку територіальних громад Дністровського району Чернівецької області.

Відповідно до цієї мети поставлено такі *завдання*:

- проаналізувати сутність понять «соціально-економічний розвиток», «регіональний розвиток», «соціально-економічні диспропорції розвитку»;

- з'ясувати сутність індикаторів соціально-економічного розвитку та проаналізувати їх динаміку в територіальних громадах Дністровського району Чернівецької області;

- виявити чинники регіонального розвитку та проаналізувати територіальні відміни соціально- економічних диспропорцій в Дністровському районі Чернівецької області;

- здійснити спробу обґрунтування шляхів вирівнювання соціально-економічних диспропорцій в Дністровському районі Чернівецької області.

Об'єкт дослідження – соціально-економічний розвиток адміністративно -територіальних одиниць низового рівня.

Предмет дослідження - соціально-економічний розвиток та поляризація в Дністровському районі Чернівецької області.

Методологічною та інформаційною основою дослідження є сучасні теорії та концепції суспільної географії викладені в працях Я. Олійника, О.Топчієва, О. Шаблія, С. Сонька, М. Барановського, І. Гукалової, С. Лісовського, А. Степаненка, К. Мезенцева, Г. Підгрушного, Н. Мезенцевої, Ю. Палехи та офіційна статистична інформація і відомості з офіційних сайтів органів місцевого самоврядування.

При виконанні дослідження суспільно-просторової поляризації територіальних громад Дністровського району Чернівецької області використано такі методи дослідження: літературний, статистичний, аналітичний, порівняльно-географічний та інші.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ПОЛЯРИЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Поняття регіонального розвитку, регіональної політики та суспільно-географічної поляризації

Суспільно-просторова поляризація України та її регіонів має характерні особливості, обумовлені історичними, соціально-економічними, демографічними та геополітичними факторами. Історія заселення, геополітичні інтереси, різниця в рівнях соціально-економічного розвитку, національна структура населення, а також рівень соціальної вразливості й стійкості значно варіюються між регіонами та типами населених пунктів (сільська місцевість, малі міста, великі міські агломерації).

Фактори, що впливають на соціальну вразливість і стійкість в Україні, включають організаційно-правові передумови, такі як законодавство, соціальні гарантії, діяльність державних та місцевих органів влади. На регіональному рівні ключову роль відіграють соціально-економічні умови (економічні трансформації, зниження обсягів виробництва, рівень урбанізації) і демографічні чинники, які характеризуються суттєвими регіональними відмінностями та неоднозначним впливом.

Регіональний розвиток є ключовим аспектом національної економіки, спрямованим на зменшення диспропорцій між різними територіями країни та забезпечення рівномірного соціально-економічного прогресу. Він охоплює комплекс заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності регіонів, розвиток інфраструктури, стимулювання інвестицій та покращення умов життя населення. У сучасних умовах глобалізації та децентралізації управління регіональний розвиток набуває особливої актуальності, оскільки визначає стабільність та процвітання окремих регіонів, а відповідно, і всієї країни.

Основні аспекти регіонального розвитку:

1. Економічний розвиток регіонів включає стимулювання виробництва, підтримку малого та середнього бізнесу, розвиток промисловості, аграрного сектору та сервісних послуг. Важливу роль відіграють інвестиції в інфраструктуру, зокрема транспортну, енергетичну та комунальну, що забезпечують ефективну взаємодію між регіонами та полегшують доступ до ринків збуту.

2. Соціальний розвиток спрямований на покращення якості життя населення, забезпечення доступу до освіти, охорони здоров'я, житла та соціальних послуг. Важливим є також підтримка культурних ініціатив, забезпечення громадських просторів та сприяння соціальній інтеграції різних соціальних груп.

3. Раціональне територіальне планування дозволяє оптимізувати використання природних ресурсів, зберігати екологічну рівновагу та забезпечувати сталий розвиток. Екологічні аспекти включають захист навколишнього середовища, впровадження екологічно чистих технологій та зменшення негативного впливу промисловості на природу.

4. Інноваційний розвиток регіонів передбачає впровадження новітніх технологій, розвиток науково-дослідних установ, підтримку стартапів та високотехнологічних підприємств. Це сприяє підвищенню продуктивності праці, створенню нових робочих місць та підвищенню конкурентоспроможності регіонів на міжнародному ринку [29].

Основними факторами, що впливають на регіональний розвиток на сьогоднішній день є:

1. Географічне розташування регіону визначає його доступність до транспортних мереж, природних ресурсів та ринків збуту. Наприклад, регіони, розташовані поблизу великих транспортних артерій, мають більше можливостей для економічного зростання.

2. Ефективність регіонального розвитку значною мірою залежить від рівня інституційної підтримки, включаючи місцеву владу, державні програми

підтримки та співпрацю з приватним сектором. Прозорі та ефективні інституції сприяють залученню інвестицій та реалізації розвиткових проєктів.

3. Наявність кваліфікованої робочої сили, рівень освіти та професійної підготовки населення є важливими факторами для розвитку регіону. Інвестиції в освіту та професійне навчання сприяють підвищенню конкурентоспроможності регіону на ринку праці.

4. Рівень зайнятості, доходи населення, доступ до фінансових ресурсів та інші соціально-економічні умови впливають на здатність регіону розвиватися. Високий рівень безробіття та низькі доходи можуть стримувати економічне зростання та сприяти відтоку населення [43].

Державна політика у сфері регіонального розвитку включає створення сприятливих умов для інвестицій, підтримку інфраструктурних проєктів, стимулювання інновацій та технологічного розвитку, а також реалізацію соціальних програм. Важливою складовою є також співпраця з міжнародними організаціями та залучення міжнародних фінансових ресурсів для фінансування розвиткових ініціатив.

Одним із прикладів успішного регіонального розвитку є розвиток Кіровоградської області завдяки інвестиціям у аграрний сектор та впровадженню новітніх технологій у сільському господарстві. Іншим прикладом є Львівська область, де поєднання культурного потенціалу, туризму та IT-сектору сприяло економічному зростанню та підвищенню якості життя населення.

Регіональний розвиток є складним та багатограним процесом, який вимагає комплексного підходу та взаємодії різних чинників. Успішне регулювання регіонального розвитку сприяє зменшенню диспропорцій між різними територіями країни, підвищенню рівня життя населення та забезпеченню стабільного економічного зростання. Врахування географічних, соціально-економічних та інституційних особливостей кожного регіону дозволяє розробляти ефективні стратегії розвитку, що відповідають специфічним потребам та можливостям окремих територій [14]..

Регіональний розвиток базується на двох основних групах концепцій, що пояснюють механізми та шляхи досягнення збалансованого прогресу в межах територій.

1. Концепції рівномірного регіонального розвитку. Ці концепції спрямовані на досягнення рівномірності розвитку через максимальне використання природних, економічних і соціальних ресурсів території. Вони передбачають:

- збалансованість у використанні ресурсів;
- комплексний розвиток інфраструктури;
- пропорційність у розподілі інвестицій.

Метою таких підходів є створення сталого та гармонійного розвитку регіонів на основі регіональної політики, що враховує унікальні особливості кожної території.

2. Концепції нерівномірного (поляризованого) регіонального розвитку. Ці концепції визнають нерівномірність розвитку як закономірний процес. Вони акцентують увагу на:

- створенні умов для підтримки мінімальних стандартів якості життя на всій території країни;
- забезпеченні ефективного використання «точок територіального оптимуму» – місць із найсприятливішими умовами для розвитку;
- адаптації населення та економічної діяльності до просторової поляризації [37].

Поляризація є природним явищем, що проявляється у концентрації активності в окремих місцях, які мають переваги щодо ресурсів, інфраструктури або інновацій. Механізми самоорганізації сприяють формуванню таких «точок тяжіння», які притягують економічну, соціальну та культурну активність.

Ф. Перру наголошував, що суспільний простір не має природних механізмів, які могли б автоматично знижувати поляризацію чи забезпечувати рівновагу. Він запропонував політику гармонійного зростання, що базується на:

- оптимізації розподілу ресурсів та інвестицій між регіонами;
- створенні ефективних каналів взаємодії між «точками тяжіння» та периферійними територіями;
- зменшенні нерівностей через стимулювання розвитку депресивних регіонів [37].

Таким чином, концепції регіонального розвитку варіюються між двома підходами: вирівнювання територій через рівномірний розвиток або створення сприятливих умов для поляризованого, але економічно ефективного розвитку.

Реалізація Стратегії регіонального розвитку України передбачає використання інтегрованого підходу до формування та впровадження державної регіональної політики, що включає три ключові складові:

1. **Секторальний (галузевий) підхід.**
 - Оптимізація та диверсифікація економічної структури регіонів.
 - Підвищення конкурентоспроможності шляхом ефективного використання місцевих ресурсів.
 - Забезпечення спеціалізації регіонів відповідно до їх потенціалу.
2. **Територіальний (просторовий) підхід.**
 - Забезпечення збалансованого розвитку територій та сприяння міжрегіональному співробітництву.
 - Формування "точок зростання" для стимулювання економічної активності.
 - Зміцнення потенціалу сільських територій та активізація місцевих ініціатив.
 - Запобігання поглибленню соціально-економічних диспропорцій.
 - Створення рівних можливостей для розвитку людини незалежно від місця проживання.
3. **Управлінський підхід.**
 - Впровадження уніфікованих методів формування політики регіонального розвитку.

- Створення єдиної системи стратегічного планування та прогнозування.
- Оптимізація територіальної організації влади для ефективного управління розвитком регіоні [37, 42].

Інтегрований підхід забезпечить поєднання економічного, соціального та управлінського компонентів у регіональній політиці, сприятиме гармонійному розвитку регіонів і створенню умов для підвищення добробуту населення.

Регіональний розвиток є багаторівневим процесом, спрямованим на забезпечення соціально-економічної збалансованості, екологічної стійкості та створення рівних умов для ведення господарської діяльності і підвищення якості життя населення. Він здійснюється через заходи регіональної політики, що включає використання методів, форм і механізмів, орієнтованих на підвищення конкурентоспроможності регіонів.

Регіональна політика є ключовою для адаптації регіонів до ринкових умов та децентралізації. Її важливість обумовлена такими факторами:

- формування економічного потенціалу, зокрема податкового, для наповнення бюджетів усіх рівнів.
- розвиток малого, середнього і великого бізнесу.
- формування регіональних ринків праці, інвестицій, продукції.
- організація нової системи територіального поділу праці.

Регіональна стратегія – це стратегічний план, що визначає довгострокові (понад 5 років) цілі, завдання, напрями та пріоритети розвитку регіону.

- розробка стратегії: здійснюється департаментами регіонального розвитку обласних державних адміністрацій. На основі регіональної стратегії створюються стратегії районного рівня.
- зміст стратегії: вона включає бачення всіх складових регіонального розвитку, визначає заходи для досягнення цілей, забезпечує узгодження інтересів держави, територіальних громад і галузей економіки.

- функції стратегії: стратегія слугує не лише адміністративним документом, але й суспільним договором, де прописані зобов'язання органів влади, суб'єктів господарювання, громадських організацій і громадян.

Стратегія регіонального розвитку базується на Законі України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», який регламентує процес прогнозування і планування на державному та регіональному рівнях.

Реалізація ефективної регіональної політики та стратегічного планування дозволяє забезпечити комплексний розвиток регіонів, підвищити конкурентоспроможність, гармонізувати державні та місцеві інтереси, що сприяє створенню умов для сталого розвитку та покращення якості життя населення.

Державна регіональна політика України базується на таких основних принципах:

1. **Конституційність та законність.** Політика має відповідати Конституції України, законам держави та міжнародним договорам, ратифікованим Верховною Радою.

2. **Співробітництво.** Узгодження цілей і завдань між центральними, регіональними та місцевими органами виконавчої влади, а також органами місцевого самоврядування для ефективної реалізації державної регіональної політики.

3. **Паритетність.** Забезпечення рівних можливостей для доступу регіонів до державних ресурсів і фінансової підтримки.

4. **Відкритість.** Прозорість і передбачуваність у діяльності органів державної влади під час формування та впровадження регіональної політики.

5. **Субсидіарність.** Децентралізація повноважень, передача їх на найнижчий рівень управління, де вони можуть бути реалізовані найефективніше.

6. **Координація.** Взаємозв'язок і узгодженість стратегій, планів та програм розвитку на всіх рівнях управління (державному, регіональному, місцевому).

7. **Єдність.** Зменшення соціально-економічних диспропорцій між регіонами, забезпечення цілісності країни у просторовому, економічному, соціальному та політичному вимірах.

8. **Історична спадкоємність.** Врахування та збереження позитивного досвіду розвитку регіонів для забезпечення стабільності.

9. **Сталий розвиток.** Ощадливе використання ресурсів з урахуванням інтересів нинішнього та майбутніх поколінь [24].

Ці принципи формують основу для ефективного управління регіональним розвитком, сприяють зміцненню національної єдності, інтеграції територій і створенню умов для гармонійного соціально-економічного зростання України.

Наукова спільнота виділяє чотири основні підходи до сутнісного визначення просторової поляризації:

1) ресурсний підхід. Основу складає нерівномірний перерозподіл ресурсів між територіями. Просторова економічна поляризація визначається як нерівномірність соціально-економічного розвитку, спричинена перерозподілом економічних ресурсів, доходів і витрат. Розробниками цього підходу є Паршин Ю., Екова В., Головачова О., Багматова Г.;

2) факторний підхід. Увага зосереджена на об'єктивних і суб'єктивних чинниках, які викликають нерівномірність у розвитку територій. Просторова економічна поляризація розглядається як феномен, що відображає надмірну територіальну нерівномірність у ресурсній забезпеченості, способах і результатах економічної активності. Розробниками цього підходу є Шкромада В., Кетова Н., Овчинников В., Зінов'єва А.;

3) ресурсно-факторний підхід. Характеризується комбінацією диспропорцій у розподілі як ресурсів, так і факторів впливу. Просторова поляризація визначається як висока просторова неоднорідність, яка виникла внаслідок нерівномірного розподілу ресурсів та впливу чинників, що

проявляється в різних рівнях соціально-економічного розвитку регіонів. Розробниками цього підходу є Соболев О., Панфілов В.

4) інноваційний підхід. Фокусується на «полюсах зростання» інновацій, які створюють імпульси для подальшого розвитку територій. Поляризований розвиток означає формування точок (центрів) зростання, здатних забезпечити дифузії інновацій на інші території. Розробники: Сафіулліна А., Кармишев Ю.

Ці підходи формують комплексне розуміння просторової поляризації, відображаючи різні її аспекти залежно від акценту на ресурсах, факторах, їх поєднанні або інноваційному потенціалі.

1.2 Методи наукових досліджень та показники оцінки просторових диспропорцій розвитку територіальних громад.

Розвиток територіальних громад у сучасних умовах децентралізації є важливим аспектом регіональної політики України. Просторові диспропорції, що характеризують нерівномірність розвитку громад, зумовлені як природними, так і соціально-економічними факторами. Для їх аналізу використовуються різні методи наукових досліджень та система показників, які дозволяють оцінити рівень розвитку та збалансованості територій.

Метод аналізу просторових даних, це насамперед картографічний метод, який використовується для візуалізації територіальних диспропорцій, аналізу розміщення ресурсів, населення та інфраструктури. Також зараз використовуються геоінформаційні системи (ГІС), які забезпечують інтеграцію різних наборів даних, автоматизують їх аналіз та дозволяють моделювати сценарії розвитку громад.

Статистичний метод є одним із основних підходів у наукових дослідженнях, який застосовується для вивчення закономірностей і особливостей об'єктів, явищ та процесів на основі аналізу кількісних даних. Цей метод дозволяє узагальнювати велику кількість інформації, виявляти взаємозв'язки між змінними та робити обґрунтовані висновки.

Статистичний метод є основним інструментом для аналізу просторових диспропорцій, дозволяючи:

- Порівнювати рівень соціально-економічного розвитку територій.
- Оцінювати диференціацію регіонів за ключовими показниками (доходи, зайнятість, демографія).
- Виявляти тренди та закономірності розвитку.
- Розробляти рекомендації для вирівнювання регіональних диспропорцій.

Статистичний метод є незамінним для аналізу просторових диспропорцій, зокрема у сфері управління розвитком територіальних громад. Його результати сприяють розробці ефективних стратегій регіонального розвитку та підвищення соціально-економічної стабільності.

Економіко-математичне моделювання – це метод дослідження, який використовує математичні та статистичні інструменти для аналізу економічних явищ, процесів та взаємозв'язків між різними економічними змінними. Завдяки цьому методу можна побудувати математичні моделі, які дозволяють прогнозувати майбутній розвиток економіки, оцінювати ефективність різних політичних чи економічних рішень та оптимізувати управлінські процеси.

Основними методами, що застосовуються в економіко-математичному моделюванні є: лінійне програмування – метод для вирішення задач, де змінні входять в модель лінійно; нелінійне програмування – для задач, де змінні взаємодіють за допомогою нелінійних функцій; диференціальні рівняння – застосовуються для опису динамічних економічних процесів, таких як зміна капіталу, попиту, цін; імітаційне моделювання – використовується для прогнозування поведінки економічних систем на основі числових методів.

Соціологічні методи передбачають перш за все анкетування та опитування дозволяють оцінити суб'єктивні аспекти розвитку територій, такі як задоволеність населення рівнем життя.

Основними показниками оцінки просторових диспропорцій є:

1. Економічні показники

- Валовий регіональний продукт (ВРП) на душу населення.
- Рівень зайнятості та безробіття.
- Обсяг інвестицій у розрахунку на одну людину.

2. Соціальні показники

- Рівень доходів населення.
- Забезпеченість об'єктами соціальної інфраструктури (школи, лікарні).
- Рівень урбанізації та доступність громадських послуг.

3. Демографічні показники

- Щільність населення.
- Рівень міграції (внутрішньої та зовнішньої).
- Частка працездатного населення.

4. Інфраструктурні показники

- Протяжність дорожньої мережі.
- Забезпеченість житловою та комунальною інфраструктурою.
- Рівень розвитку цифрової інфраструктури.

5. Екологічні показники

- Рівень забруднення навколишнього середовища.
- Доступність природних ресурсів та екосистемних послуг.

Для комплексного аналізу використовують інтегральні індекси, які поєднують кілька показників:

- **Індекс людського розвитку (ІЛР):** оцінює якість життя за трьома основними аспектами – тривалість життя, рівень освіти, доходи.
- **Індекс регіональної конкурентоспроможності:** враховує економічну, інфраструктурну та соціальну складові.
- **Індекс просторової нерівності:** аналізує відмінності між громадами за ключовими показниками.

Методи наукових досліджень та система показників є важливими інструментами для оцінки та управління просторовими диспропорціями розвитку територіальних громад. Використання сучасних підходів, таких як ГІС-аналіз та інтегральні індекси, сприяє формуванню ефективної регіональної політики, спрямованої на досягнення збалансованого та сталого розвитку громад.

Поляризація економічного розвитку відображає нерівномірність економічних процесів на різних територіях, яка виникає через різні рівні економічної активності, доходів, інвестицій, ресурсів та соціальних умов. Вона може проявлятися як на рівні країн, так і на регіональному рівні в межах однієї держави. Методи вимірювання цієї поляризації є важливими для оцінки соціально-економічного розвитку, ефективності державної політики і для виявлення диспропорцій в економіці.

Основними показниками для вимірювання економічного розвитку громад та їх поляризації є:

1. **Валовий внутрішній продукт (ВВП)** – є основним показником економічної активності, що визначає загальну вартість товарів і послуг, вироблених на території країни чи регіону протягом певного періоду (зазвичай одного року). ВВП може бути розрахований в поточних або постійних цінах. Порівняння ВВП різних регіонів або країн дає уявлення про рівень економічного розвитку, але сам по собі він не дає повної картини добробуту населення, оскільки не враховує соціальних і економічних диспропорцій.

2. **Валовий національний продукт (ВНП)** – враховує виробництво і доходи громадян як всередині країни, так і за її межами, тобто додає доходи, отримані від закордонних інвестицій, і віднімає доходи іноземців, які працюють всередині країни. ВНП на душу населення є більш точним індикатором добробуту, оскільки враховує відмінності в чисельності населення та дає змогу порівнювати різні країни або регіони за рівнем матеріального забезпечення.

3. **Індекс Джині** – використовується для вимірювання нерівномірності розподілу доходів серед населення. Цей показник варіюється від 0 до 1, де 0

означає повну рівність доходів, а 1 — максимальну нерівність. Індекс Джині є важливим для оцінки соціальної рівності в суспільстві та визначення рівня соціальної напруги. Якщо індекс Джині перевищує значення 0,3, це може вказувати на існування значних соціальних напружень і можливі конфлікти між різними групами населення.

Надмірна поляризація економічного розвитку може призвести до серйозних соціальних наслідків, а саме: 1) загострення соціальних негараздів, що проявляється в різницях у рівнях доходів і доступу до ресурсів може призвести до соціальної напруги, зростання бідності та кримінальності; 2) політичних конфліктах, так як великі економічні розриви можуть створювати політичну нестабільність, спричиняючи боротьбу за ресурси між різними соціальними групами; 3) також економічна поляризація часто стимулює міграцію — як внутрішню (міграція з бідних регіонів до багатших), так і зовнішню (нелегальна міграція в пошуках кращих економічних умов).

Поляризація економічного розвитку є важливим явищем, яке відображає нерівномірний розподіл ресурсів і доходів серед регіонів чи країн. Для її ефективного вимірювання необхідно використовувати комплексні методи, що включають аналіз ВВП, ВВП на душу населення, індекс Джині та інші показники нерівності. Визначення та моніторинг цих показників дозволяють оцінити рівень соціальної стабільності і приймати обґрунтовані політичні та економічні рішення для досягнення збалансованого розвитку.

РОЗДІЛ 2.

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ДНІСТРОВСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Основні параметри територіальних громад: пропорційність та поляризація.

Соціально-економіко-географічне середовище є ключовим фактором, що визначає рівень життя, добробут і загальну якість життя. Його вплив на територіальну поляризацію життєвого середовища проявляється через наступні механізми:

- рівень доходів населення, який формується в залежності від структури зайнятості в різних секторах економіки, визначає реальні можливості для задоволення потреб у матеріальних благах і послугах.
- загальний рівень соціально-економічного розвитку регіону безпосередньо впливає на рівень задоволення потреб населення, зокрема на споживання та якість життя в цілому.
- концентрація господарської та соціальної діяльності в обмеженій кількості населених пунктів спричиняє просторову диференціацію, що впливає як на результати економічної діяльності, так і на екологічну ситуацію, зокрема в сільській місцевості.

Дністровський адміністративний район утворений з 10 територіальних громад з центром у смт Кельменці, займає площу 2120 кв.км та має в складі 107 населених пунктів (міста Сокиряни та Новодністровськ).

Загалом територія району становить 26,2 % площі Чернівецької області. Поляризація територіальних громад є дуже значною, площа найменшої Новодністровської у 85 разів менша за найбільшу Сокирянську громаду (майже третина площі Дністровського району). До необґрунтовано великих за площею територіальних громад також належить Кельменецька (540,6 кв.км). Всі інші громади мають площу в межах 60 – 212 кв.км. (табл.1).

Надзвичайна поляризація в складі територіальних громад, так Новодністровська територіальна громада утворена тільки одним населеним

пунктом а Сокирянська і Кельменецька відповідно 25 і 26 населеними пунктами.

Кельменецька територіальна громада має площу 540.6 кв.км, що становить 6.7 % від площі області. Тут проживає 3.6 % населення Чернівецької області. Вона займає 2 місце за населенням та площею в Дністровському районі. Найбільшим населеним пунктом є селище міського типу Кельменці (адміністративний центр Дністровського району). Кельменецька територіальна громада утворена з Кельменецької селищної ради, Бабинської, Бернівської, Бузовицької, Бурдюзької, Вартиковецької, Вовчинецької, Вороновицької, Грушовецької, Дністрівської, Івановецької, Комарівської, Коновської, Ленковецької, Лукачівської, Мошанецької, Нелиповецької, Новоселицької, Перковецької та Росошанівської сільських рад.

Лівинецька територіальна громада має площу 129.3 кв.км, що становить 1.6 % від площі області. Тут проживає 0.7 % населення Чернівецької області. Вона займає 8 місце за населенням та 6-е за площею в Дністровському районі. Найбільшим населеним пунктом є село Лівинці. Лівинецька територіальна громада утворена з Лівинецької, Зеленецької, Козирянської, Оселівської та Подвір'ївської сільських рад.

Хотинська територіальна громада має площу 182.5 кв.км, що становить 8.6 % від площі області. Тут проживає 2.0 % населення Чернівецької області. Вона займає 3-є місце за населенням та 4-е за площею в Дністровському районі. Найбільшим населеним пунктом є місто Хотин. Хотинська територіальна громада утворена з Хотинської міської ради, Анадольської, Ворничанської, Данківської, Атацької, Біловецької, Капалівської, Круглицької, Крутеньківської, Пашковецької та Ярівської сільських рад.

Рукшинська територіальна громада має площу 108.7 кв.км, що становить 1.3 % від площі області. Тут проживає 0.7 % населення Чернівецької області. Вона займає 9-е місце за населенням та 8-е за площею в Дністровському районі. Найбільшим населеним пунктом є село Рукшин. Рукшинська територіальна

громада утворена з Рукшинської, Гордівецької, Рашківської, Чепоніської та Пригородоцької сільських рад.

Недобоївська територіальна громада має площу 129.5 кв.км, що становить 1.6 % від площі області. Тут проживає 1.4 % населення Чернівецької області. Вона займає 9 місце за населенням та 5-е за площею в Дністровському районі. Найбільшим населеним пунктом є село Недобоївці. Недобоївська територіальна громада утворена з Недобоївської, Ставчанської, Долинянської, Керстенецької, Зарожанської та Широцької сільських рад.

Клішківська територіальна громада має площу 212.4 кв.км, що становить 1.7 % від площі області. Тут проживає 1.7 % населення Чернівецької області. Вона займає 4-е місце за населенням та 4-е за площею в Дністровському районі. Найбільшим населеним пунктом є село Клішківці. Клішківська територіальна громада утворена з Клішківської, Полянської, Малинецької, Перебиковецької, Рухотинської, Санківської та Шиловецької сільських рад.

Мамалигівська територіальна громада має площу 144.7 кв.км, що становить 1.8 % від площі області. Тут проживає 1.3 % населення Чернівецької області. Вона займає 6-е місце за населенням та 5-е за площею в Дністровському районі. Найбільшим населеним пунктом є село Мамалига. Мамалигівська територіальна громада утворена з Мамалигівської, Драницької, Стальнівецької, Подвірненської, Несвоївської та Балківської сільських рад.

Сокирянська територіальна громада має площу 606.5 кв.км, що становить 7.5 % від площі області. Тут проживає 4.1 % населення Чернівецької області. Вона займає 1-е місце за населенням та площею в Дністровському районі. Найбільшим населеним пунктом є місто Сокиряни. Сокирянська територіальна громада утворена з Сокирянської міської ради, Коболчинської, Білоусівської, Братанівської, Василівської, Вітринської, Волошківської, Гвіздівської, Грубнянської, Корманської, Кулішівської, Ломачинецької, Лопатівської, Михалківської, Ожівської, Олексіївської, Романківської, Селищанської, Сербичанської та Шебутинецької сільських рад.

Вашковецька територіальна громада має площу 58.7 кв.км, що становить 0.7 % від площі області. Тут проживає 0.5 % населення Чернівецької області. Вона займає останнє місце за населенням та площею в Дністровському районі. Найбільшим населеним пунктом є село Вашківці. Вашковецька територіальна громада утворена з Вашковецької, Зеленецької та Шишковецької сільських рад.

Новодністровська територіальна громада має площу 7.1 кв.км, що становить 0.3 % від площі області. Тут проживає 1.2 % населення Чернівецької області. Вона займає 6-е місце за населенням та 9-е за площею в Дністровському районі. Найбільшим населеним пунктом є місто Новодністровськ. Новодністровська територіальна громада утворена одним однойменним населеним пунктом.

Рис. 2.1 Площі територіальних громад Дністровського району Чернівецької області

Землезабезпеченість населення є найбільш вагомим показником що формує передумови розвитку територій аграрної спеціалізації. Перш за все необхідно зазначити, що загалом Чернівецька область належить до категорії

малозабезпечених земельними угіддями (0.9 га на особу), водночас східна частина області (Дністровський район) в її межах є найбільш забезпеченими (1.4 га на особу). Цей показник залежить від співвідношення чисельності населення та загальної площі. Внаслідок переважання рівнинного рельєфу істотних територіальних відмін в межах району за показником землезабезпеченості не спостерігається, за винятком міської Новодністровської територіальної громади (0.1 га на особу). В усіх інших територіальних громадах землезабезпеченість в межах від 1.0 (Хотинська та Недобоївська) до 1.9 га на одну особу (Лівинецька).

2.2. Демографічний потенціал територіальних громад та їх диспропорції

В Дністровському районі Чернівецької області проживає 154.5 тис.осіб, що становить 17.2 % населення області. Поляризація за параметром чисельності населення є менш значною. Так до групи малочисельних територіальних громад належать Вашковецька, Рукшинська та Лівинецька (4.5 – 6.6 тис.осіб), найбільш чисельними є Кельменецька (32.0 тис.осіб) та Сокирянська (36.5 тис.осіб) в яких сукупно проживає 45 % населення району.

Чернівецька область має одні з найбільших показники щільності населення, насамперед сільського. Пересічнообласна щільність населення становить 110.7 осіб на кв.км., в Дністровському районі – 72.9 осіб на кв.км. З-поміж територіальних громад найменша щільність населення у Кельменецькій (59.3 осіб на кв.км), Рукшинській (59,8 осіб на кв.км) та Сокирянській (60.2 особи на кв.км). Серед сільських територіальних громад найбільші показники щільності населення у Недобоївській (96.0 осіб на кв.км) та Хотинській (99.5 осіб на кв.км) та міській Новодністровській (1491.5 осіб на кв.км) територіальних громадах.

В Хотинській територіальній громаді чисельність населення – майже 18,2 тис. осіб, 54% з яких проживають у місті (понад 10 тис.). Тільки у двох селах проживає понад 1000 мешканців і мешканок – у Каплівці і в Круглику. Найменші села – Ворничани й Атаки, кількість мешканців і мешканок у

кожному з яких складає приблизно 500 осіб. У територіальній громаді негативні демографічні тенденції. Населення швидко старіє (частка осіб віком 51+ зараз складає 37%) і скорочується. До цього частково призводить еміграція, але насамперед високі показники смертності і від'ємний природний приріст. Спостерігається високий рівень смертності.

З громади здебільшого виїжджає молодь і сім'ї з дітьми, у селах залишаються старші люди, часто самотні, що проживають у важких життєвих обставинах (економічних, пов'язаних зі здоров'ям). Тому потрібно постійно покращувати умови життя (насамперед підтримувати створення нових привабливих робочих місць на території громади) і якість публічних послуг (зокрема пристосувати її до структури населення, особливо сфери охорони здоров'я і соціального захисту, а також дозвілля), щоб зменшити від'ємне сальдо механічного руху.

У статевій структурі громади переважають жінки, які складають 57% від загальної кількості населення. У складі населення Хотинської ТГ основну частину становлять особи працездатного віку. Жінки віком 18-60 років проживають у 71,7% домогосподарств, а чоловіки віком 18-65 років — у 72,3% домогосподарств. Це є важливою складовою потенціалу місцевої економіки. Водночас треба зауважити, що багато жінок працюють у бюджетній сфері (67% усіх працівників виконавчих органів міської ради, у т. ч. жінки займають п'ять із семи керівних посад, у школах, закладах дошкільної освіти, культури тощо). Найчастіше жінки поєднують роботу з сімейним життям і вихованням дітей. Одним з найбільших працедавців і важливим платником податків залишається бюджетна сфера. Саме у цій сфері дуже часто працевлаштовуються жінки. Найбільшу кількість робочих місць забезпечують медичні заклади — КНП «Хотинський центр надання первинної медичної допомоги» і лікарня, в яких працює відповідно 227 і 475 осіб. Працює підприємство, яке постачає пиломатеріали і вироби з деревини багатьом підприємствам в Україні та за кордоном; на ньому працює 242 особи. Багато підприємств і їхніх працівників зареєстровані за межами громади, сезонні працівники, яких залучають до

роботи в садах, працюють неофіційно. В результаті бюджет громади отримує менші надходження або й зовсім їх не отримує. Перед громадою стоїть виклик розширення бази платників податків і підвищення рівня сплати податків.

У 43,1% домогосподарств Хотинської територіальної громади проживають жінки старшого віку (60+). Значна кількість осіб похилого віку вказує на необхідність забезпечення публічних послуг, адаптованих до вікової та гендерної структури населення громади, особливо в сферах охорони здоров'я та соціальної політики. Одночасно в кожному третьому домогосподарстві проживають діти та молодь до 18 років: 20,3% сімей мають дітей віком до 6 років, а 31,9% — молодь віком від 6 до 18 років. Це свідчить про значну потребу в освітніх послугах і послугах дошкільної освіти. Також є потреба в розвитку пропозицій для організації дозвілля.

Основним джерелом утримання домогосподарств є робота за наймом на повній або частковій ставці, що становить 46,4%. Однак 42,3% домогосподарств утримуються переважно за рахунок соціальної допомоги або пенсії, що може свідчити про низький рівень добробуту мешканців, особливо осіб старшого віку та людей з інвалідністю.

Може також бути пов'язаним із неофіційним працевлаштуванням багатьох осіб. Незначною є кількість домогосподарств, яка утримується за рахунок сільського господарства – 4,4%. Беручи до уваги економічний профіль і потенціал приєднаних до Хотина сіл, логічним є, щоб завдання стратегії охоплювали підтримку ефективного сільського господарства та переробку сільгосппродукції.

Лише 6,3% родин як головне джерело доходів декларуються надходження від ведення власного бізнесу. Це вказує на потребу у додаткових зусиллях, спрямованих на професійну активізацію населення, в т.ч. у напрямі зайняття підприємницькою діяльністю, при одночасних зусиллях, спрямованих на створення сприятливого бізнес-клімату в громаді. Може це бути також пов'язаним із незареєстрованою в громаді діяльністю. У цьому випадку основна діяльність має бути скерована на роботу з підприємцями, щоб вони реєстрували

свою діяльність на території громади і платили податки до місцевого бюджету.

На території *Сокирянської територіальної громади* проживає 36.5 тис. осіб. Найбільшими населеними пунктами є м. Сокиряни (8809 осіб), с.Романківці (4905 осіб) та с.Білоусівка (2905 осіб). В населених пунктах Братанівка, Волошкове, Лопатове проживає менше 1000 осіб. У віковій структурі населення територіальної громади домінує вікова група від 18 до 60 років – 21,3 тис.осіб, що становить 58.4 %. Вікова група до 18 років становить – 19.7 % , частка осіб старшої вікової групи - 21.9 %. Це вказує на проблему старіння населення, що прискорюється механічним рухом переважно молоді. У статевій структурі переважають жінки – 51.6 %. Більшість населення проживає в селах – 28.8 тис осіб (76.7 %). Рівень урбанізації – 23.3 %.

Показники вказують на негативну демографічну тенденцію, кількість населення починаючи з 2007 року постійно зменшується. Так чисельність постійного населення в районі (до об'єднання) становила 41707 осіб, в т.ч. дорослого 33494, підлітків 1250, дітей 6963. В порівнянні з 2019 роком населення району зменшилось на 472 особи. Питома вага міського населення – 20,6%, сільського – 79,4%. За 2020 рік, як і в попередні роки, триває погіршення демографічної ситуації. Показник народжуваності зменшився з 7,4% до 7,33%. Померло 735 осіб (в 2019 – 649). Смертність становить 17,6% (в 2019 – 15,4%). В результаті природній приріст складає -10,7% (в 2019 р. -8,0%). Смертність в працездатному віці 12,6% від загальної кількості померлих. Середня тривалість життя 67,5 років, в т. ч. чоловіків – 66, жінок – 72.

Зайнятість населення на рівні 50%, при цьому 70.2 % працюють у своєму населеному пункті, 20 % - їдуть на роботу до м.Сокиряни і м.Новодністровськ. ще 3 % працюють в м.Чернівці, інші за межами області та держави. Найбільша питома вага 33% зайнятого населення (або 18.7% всього населення) задіяно в сільському господарстві, 7.3% зайнятого населення – самозайняті як приватні підприємці, 5.2 % в освіті і 4.6% в торгівлі. Значна кількість працюють в державному секторі. Громада може частково вплинути на покращення демографічної ситуації за рахунок підтримки внутрішньої міграції та створення

комфортних умов для спеціалістів залучених в сільськогосподарську галузь з інших територій які готові переселитися в громаду.

На території *Кельменецької територіальної громади* проживає 32.0 тис. осіб. Найбільшими населеними пунктами є смт. Кельменці (7136 осіб), с.Іванівці (2749 осіб) та с.Бабин (2010 осіб). В населених пунктах Браїлівка, Вороновиця, Слобідка, Нагоряни, Коновка та Лукачани проживає менше 500 осіб. У віковій структурі населення територіальної громади домінує вікова група від 18 до 60 років – 18,9 тис.осіб, що становить 56.5 %. Вікова група до 18 років становить – 16.4 %, частка осіб старшої вікової групи - 27.1 %. Це вказує на проблему старіння населення, що прискорюється механічним рухом переважно молоді. У статевій структурі переважають жінки – 54.58 %. Все населення проживає в сільській місцевості. У 2021 році статус безробітного мали 950 мешканців громади. Показники вказують на негативну демографічну тенденцію, кількість населення постійно зменшується, народжуваність невисока а смертність зростає.

Рис. 2.2 Населення територіальних громад Дністровського району Чернівецької області станом на 01.01.2022р.

РОЗДІЛ 3

СУСПІЛЬНО-ПРОСТОРОВА ПОЛЯРИЗАЦІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ДНІСТРОВСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Сильні і слабкі сторони найбільших територіальних громад Дністровського району

Територіальні громади Дністровського району знаходяться на заході України, в Чернівецькій області, і мають свою специфіку, зумовлену географічним розташуванням, економічною ситуацією та соціальною інфраструктурою. У районі представлені різні громади, зокрема сільські та міські, що визначає особливості їх розвитку.

Сильними сторонами розвитку громад Дністровського району є:

- 1. Географічне розташування.** Дністровський район має вигідне розташування поблизу кордону з Румунією, що дозволяє активно розвивати прикордонну торгівлю та співробітництво з сусідніми країнами.
- 2. Сільське господарство.** Район має сприятливі умови для сільськогосподарського виробництва, зокрема вирощування зернових, фруктів, овочів та винограду. Це забезпечує економічну основу для багатьох місцевих громад.
- 3. Природні ресурси та екологічна ситуація.** В районі розташовані численні природні резервати, ліси та річки, зокрема річка Дністер, що створює можливості для розвитку екологічного туризму та водного транспорту.
- 4. Місцевий потенціал для туризму.** Район відомий своїми історико-культурними пам'ятками, природними красотами, що може стати основою для розвитку туризму. Зокрема, природний парк «Дністровський каньйон» та численні замки й церкви.
- 5. Сільська місцевість та аграрний потенціал.** Велика кількість сільських територій забезпечує місцевих жителів можливістю ведення сільського господарства, що підтримує економічну активність у сільській місцевості.

Слабкими сторонами розвитку громад Дністровського району є:

1. **Нерівномірний розвиток територій.** Хоча в районі є села, що мають високий економічний потенціал завдяки сільському господарству, деякі території залишаються ізольованими через погану транспортну інфраструктуру, що стримує розвиток місцевих економік.

2. **Міграція населення.** Через обмежені можливості на місцевому ринку праці та низький рівень заробітної плати в сільській місцевості, багато молодих людей виїжджають на навчання або на роботу до більших міст чи за кордон, що призводить до старіння населення та зменшення трудового потенціалу.

3. **Низький рівень інфраструктурного розвитку.** У деяких громадах існує проблема з недостатньо розвиненою інфраструктурою, зокрема поганим станом доріг, обмеженим доступом до сучасних послуг охорони здоров'я та освіти.

4. **Залежність від аграрного сектору.** Висока залежність від сільського господарства та аграрних продуктів робить громади уразливими до змін у кліматичних умовах, сезонних коливань врожаю та нестабільності на сільськогосподарських ринках.

5. **Брак фінансування та інвестицій.** Оскільки більшість громад є сільськими, є обмежений доступ до інвестицій, що ускладнює реалізацію інфраструктурних проєктів та модернізацію економіки.

6. **Проблеми з управлінням.** Існують труднощі в ефективному управлінні та плануванні розвитку, оскільки багато громад не мають достатнього адміністративного та технічного ресурсу для реалізації стратегічних планів.

Територіальні громади Дністровського району мають значний потенціал для розвитку завдяки природним ресурсам, географічним перевагам і аграрному сектору. Однак, для досягнення сталого розвитку, громадам необхідно подолати проблеми з інфраструктурою, міграцією населення та забезпеченням доступу до інвестицій. Інвестування в інфраструктурні проєкти,

покращення умов для розвитку малого бізнесу та створення нових робочих місць може стати шляхом до підвищення рівня життя мешканців цього району.

Хотинська територіальна громада (сильні та слабкі сторони визначено при розробці Стратегії розвитку Хотинської територіальної громади).

Рис. 3.1. Межі Хотинської територіальної громади (дані з порталу Громада.Інфо; <https://gromada.info/gromada/hotynska/>)

Сильні сторони:

1. Транспортна доступність (важливі автомобільні шляхи, близькість двох кордонів).

2. Різногалузева економіка міста та сіл (сільське господарство, торгівля, послуги, у невеликих обсягах промислове виробництво, переробка, туризм).
3. Статус м. Хотин як центру послуг для навколишніх територій як колишнього районного центру.
4. Підготовка пропозиції земельних ділянок для інвесторів.
5. Розвинуті комерційні послуги на території міста.
6. Розвинуте сільське господарство (зокрема, рослинництво, що використовує якісні ґрунти).
7. Наявність туристично привабливих місць (пам'ятки історії, культури, природи, архітектури, ландшафти).
8. Наявність значних водних та лісових ресурсів.
9. Відсутність підприємств, які здійснюють значне забруднення навколишнього середовища.
10. Будівництво дендропарку.
11. Річка Дністер і її природний, пейзажний та рекреаційно-туристичний потенціал.
12. Добре розвинена інфраструктура в м. Хотин.
13. Розташування на перетині важливих для регіону доріг (дорога Н-03 (Житомир – Чернівці) та Т2610 (Хотин – Мамалига, пункт перетину кордону в Молдову).
14. Регулярне транспортне сполучення з Хотином усіх населених пунктів громади, а через нього з обласним центром, Україною і закордоном.
15. Наявність вільних земельних ділянок.
16. Комунальні підприємства, які діють на засадах самоокупності.
17. Надання публічних послуг іншим громадам (зокрема, у сфері освіти, медицини, поводження з ТПВ).
18. Доступність медичних послуг (розвинена первинна ланка медицини та наявність на території громади вторинної ланки медицини).
19. Пропозиція проведення вільного часу, у т.ч. широкі можливості для занять спортом для дітей і молоді у Хотині.

20.Активні громадські організації.

Слабкі сторони

- 1.Велика кількість осіб, які працюють неофіційно або за кордоном.
- 2.Мала інвестиційна спроможність місцевих підприємців.
- 3.Незавершене оформлення документації на вільні земельні ділянки та будівлі комунальної власності, які можуть бути надані для бізнесової діяльності.
- 4.Велика частина підприємств і підприємців, які діють на території громади, зареєстровані за її межами і платять в бюджет громади.
- 5.Слабка система підтримки місцевого підприємництва.
- 6.Погане просування підприємництва.
- 7.Незначні знання і досвід у розвитку туризму, відсутність стратегії розвитку туризму.
- 8.Відсутність комплексної та інтегрованої туристичної пропозиції, зокрема, відсутність туристичних маршрутів по Хотину та його околицях (за винятком фортеці).
- 9.Слабка туристична реклама.
- 10.Відсутність професійного обслуговування руху туристів, у т.ч. туристичної інформації.
- 11.Відсутність локальної та понад локальної співпраці у сфері туризму.
- 12.Велика кількість стихійних сміттєзвалищ.
- 13.Низький рівень збору і роздільного сортування твердих побутових відходів.
- 14.Відсутність інфраструктури охорони навколишнього середовища на сільських територіях.
- 15.Замулення річки Дністер.
- 16.Непривабливий вигляд центральних вулиць і просторів у м. Хотин (відсутність належного благоустрою території; занедбані, покинуті об'єкти).
- 17.Поганий стан дорожньої інфраструктури до сіл громади (гравійні дороги).

18.Відсутність централізованого водопостачання та водовідведення і очистки стічних вод (за винятком Хотина)

19.Погана якість питної води в криницях.

20.Неактуальні генеральні плани населених пунктів.

21.Поганий технічний стан частини комунальних будівель (зокрема закладів культури і охорони здоров'я у селах).

22.Суттєві відмінності у розвитку інфраструктури між містом і селами.

23.Відносно погане транспортне сполучення з районним центром.

24.Значна площа та розтягнутість громади.

25.Відсутність банкоматів та поштових відділень у селах.

26.Архітектурні бар'єри для осіб зі спеціальними потребами.

27.Відсутність та неактуальність інформації про стан об'єктів комунальної власності, демографічні процеси, платників податків у селах, що приєдналися до громади у 2020 р.

28. Низький рівень фінансової самостійності: висока частка державних дотацій та субвенцій, а також податків від бюджетних установ в структурі бюджету громади.

29. Застаріла матеріально-технічна база закладів бюджетної сфери.

30.Енергозатратність об'єктів соціальної інфраструктури.

31.Кадрові проблеми в місцевому самоврядуванні в селах (відсутність старост).

32.Демографічні проблеми (постійне зменшення населення в селах громади, низька народжуваність, особливо в селах, близько половини вчителів пенсійного або перед пенсійного віку).

33.Мала кількість школярів в сільських школах, що призводить до економічної неефективності їх утримання.

34.Високий рівень еміграції на заробітки та її негативні соціальні наслідки, зокрема діти без опіки батьків, які виїхали на заробітки.

35. Поганий технічний стан і технічне забезпечення закладів культури та бібліотек, особливо в селах (напр., відсутність опалення будівель частини закладів культури).

36. Низька соціальна активність більшості мешканців.

Сокирянська територіальна громада (сильні та слабкі сторони визначено при розробці Стратегії розвитку Сокирянської територіальної громади).

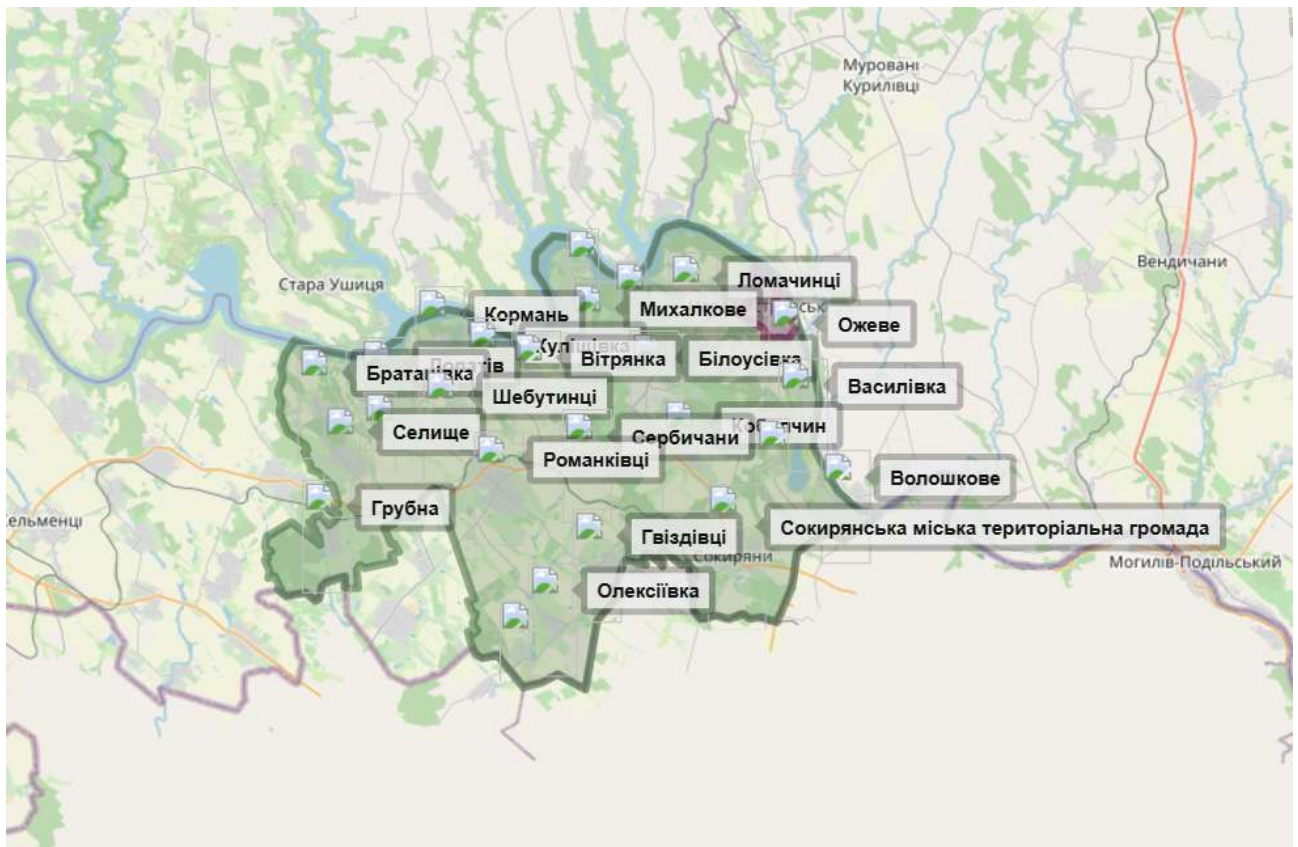

Рис. 3.2. Межі Сокирянської територіальної громади (дані з порталу Громада.Інфо; <https://gromada.info/gromada/sokiryanska/>)

Сильні сторони

1. Сприятливі природно-кліматичні умови для розвитку сільського господарства
2. Наявна інфраструктура
3. Культурна ідентичність, духовні традиції, велике історичне минуле
4. Наявність ресурсів для розвитку (трудових та земельних)
5. Розвиток альтернативних джерел енергії (вітрова та сонячна)

Слабкі сторони

1. Низький рівень платоспроможності населення
2. Високий рівень безробіття, відтік робочої сили в міста та за кордон
3. Поганий стан внутрішньої транспортної інфраструктури громади та нерозвинутість комунальної інфраструктури
4. Слабо розвинута туристична інфраструктура, в т.ч. громадське харчування та заклади розміщення.
5. Негативна демографічна ситуація. Більшість населення яке проживає в громаді є старшого та похилого віку.
2. Безробіття, тіньова зайнятість, трудова міграції, обмежені можливості працездатних громадян громади отримати роботу в громаді.
3. Недостатня громадська активність населення громади.
4. Дефіцит кваліфікованих робітничих кадрів на фоні відсутності зайнятості в селах, молодіжного безробіття, тіньової зайнятості та трудової міграції.
5. Не задіяний в повній мірі природньо-ресурсний потенціал Сокирянської громади.
6. Недостатність бюджетного фінансування для зміцнення матеріально-технічного забезпечення закладів галузі освіти, культури та медицини.
7. Не проведена детальна інвентаризація сільськогосподарських земель в громаді.
8. Високий рівень зношення виробничих фондів підприємства житлово-комунального господарства, енергоємність та низька ефективність інженерних мереж.
9. Диспропорція у структурі розвитку малого та середнього бізнесу за сферами економічної діяльності.
10. Недостатність внутрішніх фінансових ресурсів для розвитку бізнесу та ускладнений доступ до зовнішніх джерел фінансування, висока вартість кредитних ресурсів, необізнаність суб'єктів малого та середнього підприємництва в питаннях залучення альтернативних методів фінансування,

насамперед отримання грантів та/або фінансових асигнувань від міжнародних організацій чи фондів.

11. Низька управлінська та підприємницька кваліфікація місцевих власників бізнесу та управлінського персоналу.

12. Недостатня розвиненість туристичної інфраструктури, в т.ч. закладів розміщення (готелі, ресторани) та музейної мережі, не дозволяє розвивати туризм в громаді.

13. Відсутність облаштованих маршрутів та єдиної системи туристичного маркування рекреаційних територій.

14. Відсутність належного контролю збоку громади за станом дотримання екологічного природоохоронного законодавства на території ТГ, контролю за дотриманням невиснажливого використання природних ресурсів.

15. Відсутність повного переліку нерухомого майна, що належить територіальній громаді, відсутність технічної документації на окремі об'єкти та правової документації на більшу частину об'єктів нерухомого майна, що належить територіальній громаді.

16. Диспропорція у структурі розвитку домашніх сільськогосподарських господарств.

17. Поява сильного розшарування на «багатих» та «бідних» підприємців, створення соціального розриву між населенням.

18. Збереження відособленості розвитку сіл з іншими селами громади.

19. Недостатня розвиненість логістичної інфраструктури, не дозволяє отримувати максимальний ефект від географічного потенціалу громади.

20. Низька питома вага власних податкових надходжень та зборів в бюджеті громади.

21. Не проведене просторове планування та застарілі генеральні (детальні) плани населених пунктів громади. Відсутність коштів для здійснення просторового планування та виготовлення нових генеральних (детальних) планів населених пунктів Сокирянської громади.

22. Не використаний в повній мірі енергетичний потенціал Дністровської ГЕС.

Кельменецька територіальна громада (сильні та слабкі сторони визначено при розробці Програми соціально-економічного розвитку Кельменецької територіальної громади).

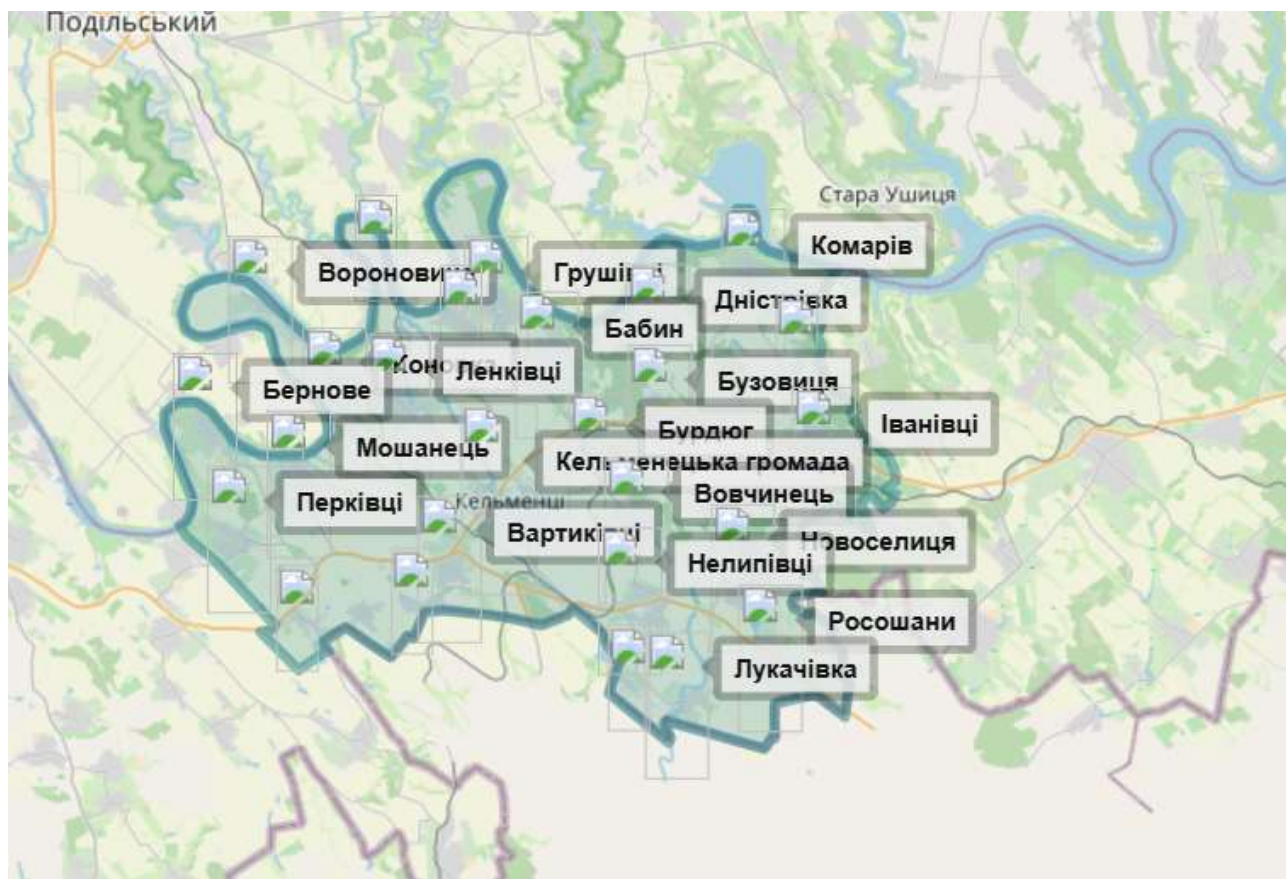

Рис. 3.2. Межі Кельменецької територіальної громади (дані з порталу Громада.Інфо; <https://gromada.info/gromada/kelmenetska/>)

Сильні сторони

1. Добре транспортне сполучення.
2. Сприятливі природно-кліматичні умови для розвитку сільського господарства.
3. Наявність професійних кадрів (аграріїв, вчителів, лікарів, службовців, технічних працівників).
4. Добре розвинута інфраструктура сіл.
5. Антракційність ландшафітів та природні ресурси.

Слабкі сторони

1. Необхідно налагодити транспортне сполучення між старостинськими округами та доїзд до районного центру смт Кельменці.
2. Низький рівень середньомісячного наявного доходу у розрахунку на одну особу та середньомісячної заробітної плати.
3. Недостатня кількість робочих місць та низький рівень сфери послуг.
4. Високий рівень безробіття, відтік робочої сили в міста та за кордон.
5. Недостатнє вуличне освітлення та якість внутрішніх доріг і вулиць з твердим покриттям, обладнаних відпочинкових зон та спортивних майданчиків.

3.2. Фінансова спроможність як індикатор соціально-просторової поляризації

Фінансова спроможність територіальних громад Дністровського району Чернівецької області є важливим показником для визначення їх здатності забезпечити стабільний розвиток, ефективно виконувати функції місцевого самоврядування та надавати належний рівень соціальних послуг. Аналіз фінансової спроможності включає оцінку доходів, витрат та джерел фінансування, а також можливості громади забезпечити належний рівень життя своїх мешканців.

Основні джерела доходів територіальних громад у Дністровському районі включають:

- **Податки та збори.** Зокрема, місцеві податки (податок на доходи фізичних осіб, земельний податок, єдиний податок для фізичних осіб-підприємців) є основними джерелами фінансування. Однак, через низький рівень економічної активності в сільській місцевості та малий розмір підприємств, ці доходи можуть бути обмеженими.
- **Трансферти з державного бюджету.** Місцеві бюджети часто залежать від міжбюджетних трансфертів, що надаються центральним урядом. Це може включати дотації та субвенції, які мають на меті підтримку соціальних

програм, таких як освіта, охорона здоров'я, а також надання допомоги місцевим адміністраціям у покритті дефіциту бюджету.

- **Гроші з оренди землі та майна.** У громадах, де є значні земельні ресурси, важливим джерелом доходу є оренда земельних ділянок, а також доходи від здачі в оренду комунального майна.

Основні витрати місцевих бюджетів Дністровського району направляються на:

- **Соціальні послуги.** Це одна з найбільших статей витрат. Включає фінансування освітніх установ, медичних закладів, надання соціальних послуг для малозабезпечених верств населення, людей з інвалідністю та пенсіонерів.

- **Інфраструктурні проекти.** Значна частина коштів йде на розвиток дорожньої інфраструктури, водопостачання, електрифікацію, газифікацію, ремонт та будівництво соціальних об'єктів (шкіл, лікарень, спортивних майданчиків тощо).

- **Адміністративні витрати.** Фінансування органів місцевого самоврядування та утримання інституцій, які здійснюють управління громадою (адміністративний апарат, правоохоронні органи, пожежні служби тощо).

Основними проблемами фінансової спроможності територіальних громад Дністровського району є:

- **Низький рівень доходів.** Однією з проблем є невисокий рівень економічної активності у більшості сільських територіальних громад. Малий розмір підприємств, низький рівень доходів від місцевих податків та зборів не дає змогу створювати значний бюджет місцевих громад.

- **Залежність від державних трансфертів.** Громади значною мірою залежать від субвенцій і дотацій з державного бюджету. Це знижує їхню фінансову незалежність та обмежує можливості для самостійного розвитку.

- **Необхідність в інвестиціях.** Важливою проблемою є недостатнє фінансування для розвитку інфраструктури, особливо в громадах з невеликим населенням, що обмежує їхній потенціал. Інвестування в інфраструктуру може стати одним із шляхів поліпшення фінансової спроможності.

- **Міграція населення.** Вивіз робочої сили з територіальних громад до більших міст або за кордон призводить до скорочення кількості платників податків та зменшення доходів місцевих бюджетів.

Основними шляхами покращення фінансової спроможності територіальних громад Дністровського району є:

- **Залучення інвестицій.** Одним із шляхів покращення фінансової спроможності є залучення інвестицій у місцеву економіку, створення умов для розвитку малого і середнього бізнесу, що дасть змогу збільшити податкові надходження.

- **Оптимізація витрат.** Покращення ефективності витрачання бюджетних коштів через упровадження системи управління бюджетними коштами, моніторинг витрат та підвищення прозорості управління.

- **Розвиток місцевої інфраструктури.** Інвестиції в інфраструктуру, розвиток сільського туризму, агробізнесу, які можуть стати джерелами додаткових доходів і сприяти покращенню життя місцевих мешканців.

- **Покращення залучення місцевих ресурсів.** Оренда земель, комунальних приміщень, ефективне використання природних ресурсів може стати додатковим джерелом доходів.

Фінансова спроможність територіальних громад Дністровського району Чернівецької області вимагає уваги та стратегічного підходу до розвитку. Оскільки громади значною мірою залежать від державних трансфертів, для зміцнення їх фінансової незалежності важливо розвивати місцеву економіку, інвестиційну діяльність та впроваджувати ефективне управління фінансами. Водночас важливим напрямком є оптимізація витрат та поліпшення інфраструктури, що стане основою для підвищення рівня життя населення та забезпечення стабільного розвитку громад.

З економічної точки зору бідність відображає такий рівень доходів, який не дозволяє особі задовольняти базові фізіологічні та соціальні потреби. Відзначають кілька видів бідності.

Первинна бідність виникає через недостатність ресурсів для споживання з об'єктивних причин, тоді як вторинна бідність зумовлена нераціональними витратами наявних ресурсів. Також існує поняття «межа бідності» — це рівень доходів, що дозволяє задовольняти мінімальні потреби людини. Світовий банк виділяє кілька рівнів бідності. Абсолютний рівень бідності визначається як ситуація, коли добове споживання на одну особу не перевищує 1,25 долара США за паритетом купівельної спроможності (ПКС). Цей рівень вважається критичним, оскільки не дає змоги забезпечити базові потреби, такі як їжа, чиста питна вода та освіта для хоча б однієї дитини. Моніторинг бідності також проводиться на рівні 2 доларів США за ПКС. Цей рівень витрат відповідає мінімальним життєвим стандартам, коли людина здатна задовольнити лише найнеобхідніші потреби, і його можна вважати помірним. Для країн з середнім рівнем розвитку визначено рівень бідності, який відповідає етапу соціально-економічного розвитку та фінансовим можливостям країни. Для України в рамках Цілей розвитку Тисячоліття було встановлено межу добового споживання на рівні 4,3 долара США за ПКС, що відображає перехідну економіку. Станом на 2006 рік, досягнення цієї мети, що полягала у зменшенні частки населення, яке живе за цим рівнем, вдвічі, стало реальністю. У зв'язку з цим постало питання про більш амбіційні цілі, зокрема про досягнення рівня споживання не нижче 14,76 долара США за ПКС, що відповідає рівню країн із розвинутою ринковою економікою.

Окрім абсолютної бідності, існує також відносна бідність, яка характеризує рівень життя найбідніших верств населення в країні порівняно із середнім показником. У розвинутих країнах відносно бідними є люди, які мають обмежений доступ до розваг, якісної медицини та рекреаційних послуг. В Україні за національною межею бідності у 2006 році перебувало 28,1% населення, а в 2015 році, за оцінками Інституту демографії та соціальних досліджень, цей показник зріс до 33%. Одним із основних факторів бідності в країні є наявність хоча б однієї дитини в сім'ї, а народження трьох і більше дітей підвищує ймовірність опинитись за межею бідності до 42%.

Під час аналізу соціально-просторової поляризації доцільно зосередитися на вивченні динаміки розриву між максимальними і мінімальними значеннями у різних регіонах, а також між адміністративно-територіальними одиницями або окремими населеними пунктами. Важливими для цього є такі показники, як коефіцієнт Джині (для оцінки регіональної економічної нерівності), рівень фертильності, частка осіб старших вікових груп та демографічне навантаження.

Індекс Джині, або індекс нерівності, відображає розрив між бідними і багатими верствами населення: чим вищий коефіцієнт, тим більша нерівність. Індекс 1% вказує на рівність доходів серед всього населення, а 100% означає, що весь дохід зосереджений в одних руках. В Україні індекс Джині є одним з найнижчих у світі — 25,36%. Такий аномальний показник може бути наслідком недостовірної статистики щодо рівня доходів громадян, а також високої частки тіньової економіки.

Наслідком економічних трансформацій та демографічних змін є загострення суспільно-просторової поляризації, що виявляється, зокрема, у відчуженні найбідніших верств населення від доступу до таких важливих сфер, як культура, освіта, медичне обслуговування та інформаційно-комунікаційні послуги. Це супроводжується зростанням бідності. У той же час, верстви населення з високими доходами орієнтуються на отримання медичних, освітніх та культурних послуг за кордоном, що ще більше поглиблює соціальну нерівність.

Середній клас у всій державі загалом і в Дністровському районі зокрема недостатньо сформований, що зумовлює низький рівень соціальної стійкості населення регіонів. Рівні соціального відторгнення населення мають суттєву регіональну диференціацію. Бідність має не лише соціально-економічний, а й регіональний вимір [21].

Наприклад, опитування в Хотинській територіальній громаді, показало що на думку її мешканців і мешканок, громада є швидше бідною. Як середню за рівнем заможності її охарактеризували 44,9% домогосподарств. Одночасно 35,3% опитаних зазначили варіанти «скоріше бідна» або «дуже бідна». З одного

боку, це вказує на необхідність діяльності, спрямованої на збільшення доходів бюджету, а з іншого боку, на реалізацію інформаційних заходів для населення, які би стосувалися економічної ситуації в ТГ.

Одночасно мешканці хотіли би насамперед більшої допомоги підприємцям та створення нових робочих місць. Водночас найчастіше мешканці територіальної громади оцінили власну матеріальну ситуацію як «середню» – 85,2% домогосподарств визнало, що вони живуть «від зарплати до зарплати» [48].

Пропонуємо оцінювати фінансову поляризацію територіальних громад Дністровського району за 6-ма основними показниками:

- доходи загального фонду на 1-го мешканця;
- видатки загального фонду на одного мешканця;
- капітальні видатки на 1 мешканця;
- рівень дотаційності бюджету;
- питома вага заробітної плати у видатку загального фонду;
- питома вага капітальних видатків у загальному обсязі видатків

(табл. 3.1).

1. Доходи загального фонду на одного мешканця формуються за рахунок податкових надходжень, адміністративних послуг тощо. Також наповнюють цей фонд підприємства комунальної власності, засновані відповідними радами. Окремі штрафи й штрафні санкції за порушення, вчинені на території тієї чи іншої адміністративно-територіальної одиниці, наповнюють місцеві бюджети — сільські, селищні, міські або бюджети об'єднаних територіальних громад. За цим показником лідируючі позиції у Новодністровської, Хотинської та Сокирянської громад. Аутсайдерами є Вашковецька, Клішковецька та Рукшинська громади.

2. Видатки загального фонду на одного мешканця це кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум. Цей показник найвищий у

Новодністровській територіальній громаді, але це має «суб'єктивний характер» адже сформовано за рахунок значних фінансових надходжень на добудову Дністерської ГАЕС. Доволі високі показники у Хотинській та Рукшинській громадах. Найнижчі показники видатків у Клішківській, Недобоївській та Кельменецькій територіальних громадах.

3. Капітальні видатки на 1 мешканця це фактично кошти які витрачаються на будівництво різноманітних об'єктів в громадах, що практично можна розцінювати як ознаку добробуту. За цим показником лідирує Новодністровська територіальна громада. У Рукшинській територіальній громаді такі видатки у 2021 році не здійснювались.

4. Рівень дотаційності бюджетів (співвідношення обсягу базової чи реверсної дотації до загальної суми доходів загального фонду бюджету ОТГ з урахуванням базової чи реверсної дотації без урахування субвенцій з державного бюджету) практично показує залежність територіальних громад. Найвищий показник у Новодністровській та Хотинській територіальних громадах де значна кількість населення. Найнижчий у Сокирянській та Лівинецькій громадах.

5. Питома вага заробітної плати у видатках загального фонду бюджету територіальної громади вказує на можливості використання вільного залишку бюджету. Необхідно зазначити, що у всіх територіальних громадах він дуже високий – від 83 до 89 %.

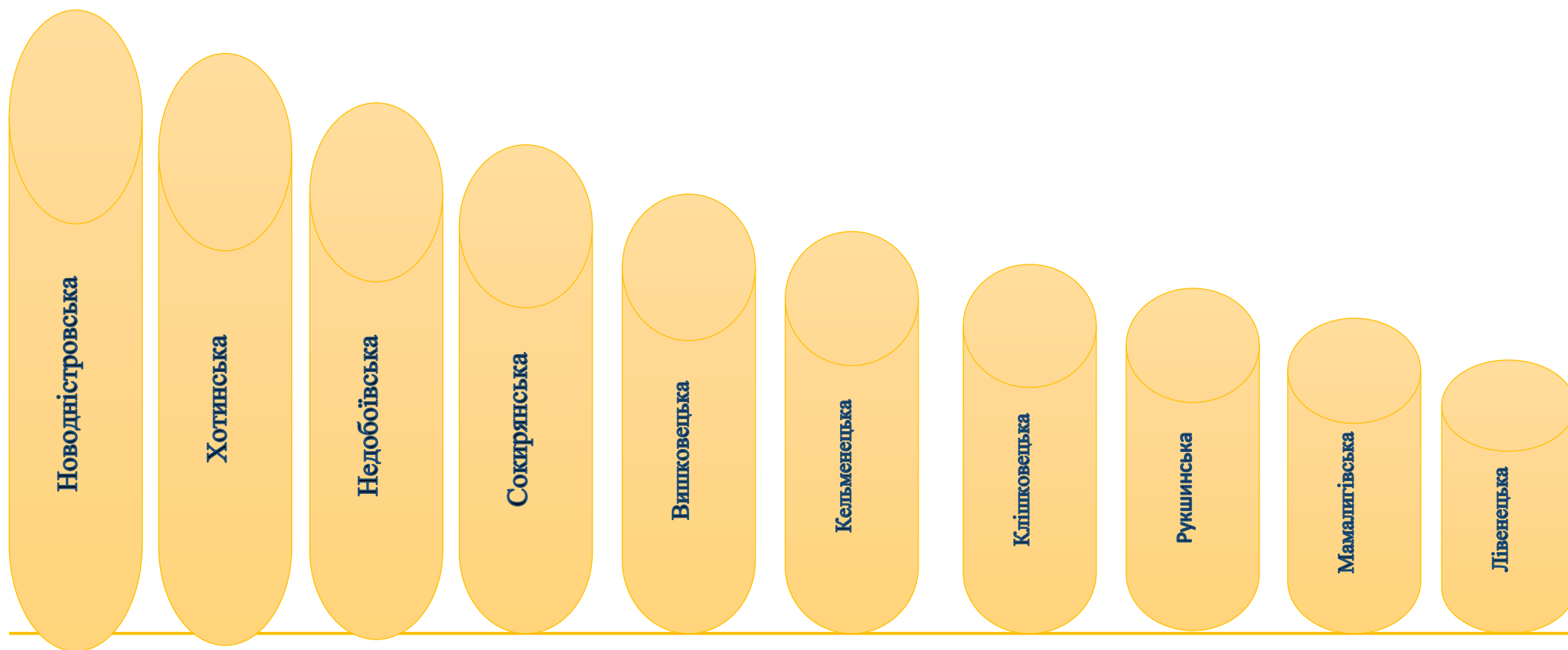

Рис. 3.4 Рейтинг фінансового стану територіальних громад Дністровського району Чернівецької області

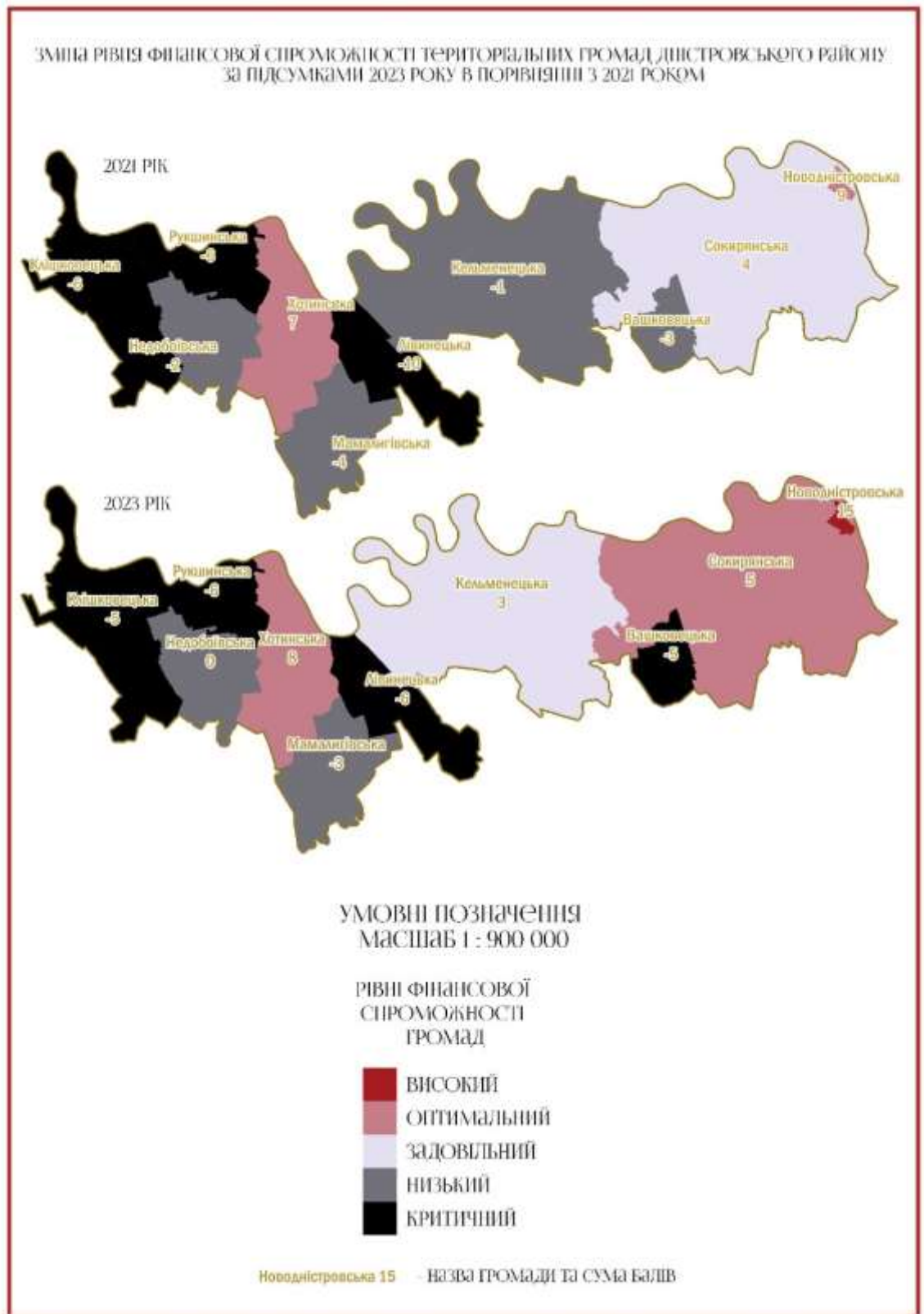

Рис. 3.5. Фінансова спроможність громад Дністровського району
Чернівецької області

6. Питома вага капітальних видатків у загальному обсязі видатків є протилежним до попереднього показника і показує реальні можливості розбудови населених пунктів, покращення інфраструктури тощо. У Рукшинській, Клішковецькій, Лівинецькій та Мамалигівській територіальних громадах найскрутніша ситуація. Найбільша питома вага капітальних видатків у Новодністровській територіальній громаді – 8,5%.

Узагальнений рейтинг фінансового стану територіальних громад (рис.1) свідчить про доволі позитивну ситуацію у Новодністровській, Хотинській та Недобоївській територіальних громадах. Доволі загрозливою є фінансова ситуація у Мамалигівській та Лівенецькій громадах.

3.3. Заходи щодо розробки Стратегії регіонального розвитку в Дністровському районі

Для ефективного розвитку Дністровського району Чернівецької області в умовах сучасних геополітичних та економічних викликів важливим є реалізація ключових заходів Державної регіональної політики, спрямованих на забезпечення сталого та збалансованого розвитку територій.

Регіональна політика повинна базуватися на принципах системності та комплексності. Замість окремих проектів на конкретних територіях потрібно реалізовувати стратегії, орієнтовані на інтеграцію всіх аспектів розвитку, зокрема економічного, соціального та інфраструктурного. Це дозволить забезпечити більш ефективне використання ресурсів і збільшити їхню віддачу на рівні району.

Важливо залучити додаткові інвестиції в розвиток інфраструктури, особливо в транспортну мережу, медицину, освіту та соціальні послуги. Створення сприятливих умов для бізнесу, стимулювання інвестицій у місцеві підприємства та стартапи дозволить підвищити конкурентоспроможність району та створити нові робочі місця. Стратегічне планування фінансування повинно передбачати розподіл ресурсів так, щоб

вони були спрямовані на проекти, які мають найбільший соціальний та економічний ефект для місцевих громад.

Рівний доступ до основних соціальних послуг — таких як освіта, охорона здоров'я, культура, транспорт — є критичним для розвитку кожного регіону. У випадку з Дністровським районом це означає створення умов для доступу до сучасних медичних послуг, підвищення якості освіти на місцях, а також розвитку культури та спорту.

Враховання специфіки місцевості та потреб населення дозволить створити більш персоналізовані та доступні програми для громадян.

Розвиток інституційної та соціальної інфраструктури є одним із пріоритетних напрямів для Дністровського району. Це передбачає створення дієвих механізмів для взаємодії між державними органами, бізнесом та громадськістю на місцевому рівні. Зокрема, важливим є розвиток місцевого самоврядування та забезпечення його ефективної роботи.

Також необхідно зміцнити інститут соціальних партнерств між органами влади, місцевими громадами, підприємцями, а також міжнародними організаціями для покращення загальних умов життя. Важливим аспектом є зниження соціальних та економічних диспропорцій між різними частинами району, підвищення рівня життя населення через розвиток економічних секторів, що забезпечують стійкий дохід. Зокрема, необхідно стимулювати розвиток малого та середнього бізнесу, аграрного сектору, туризму, а також сприяти формуванню нових робочих місць. Програми підтримки підприємців, зокрема сільських, а також забезпечення фінансової доступності для малого бізнесу сприятимуть сталому розвитку економіки району.

Враховуючи природно-екологічні особливості Дністровського району, важливо створювати і впроваджувати програми, які сприятимуть сталому використанню природних ресурсів та покращенню екологічної ситуації. Розвиток зелених технологій, впровадження енергоефективних рішень,

охорона водних ресурсів та екосистем мають стати важливими складовими стратегії сталого розвитку району.

Туризм є важливим джерелом доходів і візитною карткою будь-якого регіону. Для Дністровського району це може включати розвиток еко-туризму, культурних та історичних маршрутів, які приваблюють туристів не лише з України, а й з інших країн. Інвестування в культурну інфраструктуру, організація фестивалів, виставок і свят стане додатковим імпульсом для розвитку місцевої економіки.

Реалізація цих заходів допоможе Дністровському району Чернівецької області подолати сучасні виклики, забезпечити рівномірний розвиток територій і сприяти підвищенню якості життя місцевого населення в умовах динамічних економічних змін.

Розробка Стратегії регіонального розвитку для Дністровського району потребує комплексного підходу, спрямованого на вирішення соціально-економічних проблем і створення умов для сталого розвитку. Ось кілька основних заходів, які можуть бути включені до цієї стратегії:

1. Оцінка поточного стану соціально-економічної ситуації:

- Проведення детального аналізу економічного потенціалу району, ресурсів, демографічної ситуації та стану інфраструктури.
- Визначення сильних та слабких сторін, можливостей і загроз для розвитку регіону.
- Оцінка рівня соціальних послуг, доступу до медицини, освіти та культурних інфраструктур.

2. Покращення інфраструктури:

- Розвиток транспортної мережі (будівництво та ремонт доріг, зокрема міжрайонних).
- Підвищення доступу до сучасних комунальних послуг, зокрема водопостачання, каналізації та електропостачання.
- Вдосконалення енергетичної інфраструктури та сприяння розвитку альтернативних джерел енергії.

3. Розвиток економічного потенціалу:

- Створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу.
- Підтримка сільського господарства через впровадження новітніх технологій, покращення умов для ведення агробізнесу.
- Розвиток екотуризму, враховуючи природний потенціал району, а також створення центрів для відпочинку та оздоровлення.

4. Залучення інвестицій:

- Розробка інвестиційної стратегії для залучення приватних інвесторів.
- Створення інфраструктури для підтримки стартапів та інноваційних підприємств.
- Підтримка експортних підприємств, а також підвищення конкурентоспроможності місцевих товарів на міжнародних ринках.

5. Соціальні ініціативи та підтримка населення:

- Розвиток програм з підтримки соціально вразливих груп населення, зокрема для пенсіонерів, людей з інвалідністю та багатодітних сімей.
- Підвищення рівня освіти та професійної підготовки населення через розширення доступу до навчальних закладів і програм підвищення кваліфікації.
- Покращення медичного обслуговування, зокрема в сільській місцевості, забезпечення доступу до сучасних медичних технологій.

6. Сталий розвиток і екологічні ініціативи:

- Впровадження екологічно чистих виробничих технологій.
- Розвиток природоохоронних заходів для збереження природних ресурсів району.
- Підтримка відновлення екосистем та охорона біорізноманіття.

7. Залучення громадськості до процесу планування та реалізації стратегії:

- Проведення консультацій та слухань серед місцевих мешканців для врахування їхніх потреб і пропозицій.
- Створення механізмів для залучення громадських організацій до реалізації проектів.
- Включення громадськості у моніторинг виконання стратегії, надання зворотного зв'язку щодо ефективності заходів.

8. Інформаційна підтримка та маркетинг:

- Розробка стратегічного плану щодо популяризації Дністровського району як туристичного і інвестиційного регіону.
- Використання сучасних інформаційних технологій для поширення інформації про можливості розвитку району.

Ці заходи допоможуть не лише забезпечити сталий економічний розвиток, але й поліпшити соціальні умови життя мешканців району, що є ключовими для довгострокової успішної стратегії регіонального розвитку.

Цілі державної регіональної політики України спрямовані на забезпечення сталого та збалансованого розвитку регіонів, подолання нерівностей між різними територіями та створення умов для економічного, соціального і культурного процвітання всіх громад. Основні цілі державної регіональної політики можна поділити на кілька ключових напрямів:

1. Забезпечення збалансованого розвитку територій:

- Підвищення економічної, соціальної та інфраструктурної рівноваги між регіонами, зокрема шляхом зменшення розриву між більш і менш розвиненими територіями.
- Стимулювання економічного зростання в депресивних районах та розвиток нових можливостей для економічної активності.

2. Посилення конкурентоспроможності регіонів:

- Розвиток інноваційних технологій, бізнесу та підприємництва на місцях.
- Створення умов для розвитку малого і середнього бізнесу та залучення інвестицій.

- Розвиток місцевих ресурсів і потенціалу для підтримки стійких економічних процесів.

3. Покращення соціальних послуг та інфраструктури:

- Забезпечення рівного доступу населення до основних соціальних послуг: освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, транспортних послуг, а також покращення їх якості.

- Модернізація інфраструктури, включаючи транспортні шляхи, водопостачання, енергетичну систему та соціальні об'єкти.

4. Розвиток людського капіталу:

- Інвестування в освіту, підвищення рівня професійної підготовки населення та доступу до якісних освітніх послуг.

- Підвищення рівня зайнятості та боротьба з безробіттям, особливо серед молоді та людей старших вікових груп.

5. Екологічна стійкість та охорона довкілля:

- Забезпечення сталого використання природних ресурсів та впровадження екологічно чистих технологій.

- Підтримка проектів, спрямованих на збереження природних ресурсів і покращення екологічної ситуації в регіонах.

6. Розвиток регіонального управління та місцевого самоврядування:

- Створення ефективних механізмів управління на місцевому рівні та підтримка місцевих органів влади.

- Забезпечення децентралізації влади для надання місцевим громадам більше автономії у прийнятті рішень та управлінні ресурсами.

7. Інтеграція регіонів у глобальну економіку:

- Стимулювання регіонів до активної участі в міжнародних економічних процесах через розвиток зовнішньої торгівлі, партнерств і інвестицій.

- Підвищення конкурентоспроможності регіональних товарів та послуг на міжнародних ринках.

8. Підвищення рівня життєвого стандарту населення:

- Створення умов для поліпшення якості життя через підвищення рівня доходів, доступу до послуг, покращення умов праці та проживання.
- Зниження рівня бідності та соціальної нерівності серед населення.

Всі ці цілі мають взаємозалежний характер і повинні реалізовуватися через комплексний підхід, з урахуванням специфіки кожного регіону, його соціально-економічних та культурних особливостей.

ВИСНОВКИ

Просторова економічна поляризація – це нерівномірність соціально-економічного розвитку території, яка виникла внаслідок процесу перерозподілу економічних ресурсів, доходів і витрат, що виражається в різних рівнях соціально-економічного розвитку її регіонів.

Не існує автоматизованих механізмів, здатних згладити різку просторову поляризацію економіки країни та вирівняти диспропорції в рівнях розвитку центру та периферії. Це й зумовлює необхідність активної участі управлінських структур у розв’язанні проблем просторового розвитку держави. Ключову роль

при цьому має відіграти виділення та всебічна підтримка державою перспективних опорних центрів (полісів розвитку), розосереджених по периферії.

Заходи стратегії регіонального розвитку держави мають бути спрямовані на всебічну підтримку полісів розвитку нижчих територіальних рівнів. Вони мають відіграти важливу роль у розвитку периферії та напівпериферії. Трансформована таким чином центр-периферійна просторова структура економіки держави має набутися рис порівняно рівномірної збалансованої мережі взаємопов’язаних полісів розвитку.

Регіональні диспропорції гальмують забезпечення економічного зростання, особливо територіальних громад які розміщені у різних географічних умовах з притаманними різними типами господарської діяльності.

У Дністровському районі Чернівецької області наявна значна поляризація громад за фізичними розмірами територіальних громад (площею) та чисельністю населення. Це відображається на особливостях їх розвитку, формуванні стратегій розвитку та способах управлінської діяльності. Така поляризація у формуванні територіальних громад здебільшого має політичне походження.

Загалом територія району становить 26,2 % площі Чернівецької області. Поляризація територіальних громад є дуже значною, площа найменшої Новодністровської у 85 разів менша за найбільшу Сокирянську громаду (майже третина площі Дністровського району). До необґрунтовано великих за площею територіальних громад також належить Кельменецька (540,6 кв.км). Всі інші громади мають площу в межах 60 – 212 кв.км.

Надзвичайна поляризація в складі територіальних громад, так Новодністровська територіальна громада утворена тільки одним населеним пунктом а Сокирянська і Кельменецька відповідно 25 і 26 населеними пунктами.

Внаслідок переважання рівнинного рельєфу істотних територіальних відмін в межах району за показником землезабезпеченості не спостерігається, за винятком міської Новодністровської територіальної громади (0.1 га на особу). В усіх інших територіальних громадах землезабезпеченість в межах від 1.0 (Хотинська та Недобоївська) до 1.9 га на одну особу (Лівинецька).

Поляризація за параметром чисельності населення є менш значною. Так до групи малочисельних територіальних громад належать Вашковецька, Рукшинська та Лівинецька (4.5 – 6.6 тис.осіб), найбільш чисельними є Кельменецька (32.0 тис.осіб) та Сокирянська (36.5 тис.осіб) в яких сукупно проживає 45 % населення району.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білоконь Ю.М. Регіональне планування. Теорія та практика. – Київ: Логос, 2003.
2. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. - Одеса : Астропринт, 2005. - 632 с. – Режим доступу: https://library.udpu.edu.ua/library_files/413969.pdf
3. Заставний Ф.Д. Депресивні регіони України: аналіз, оцінка, проблеми / Ф.Д. Заставний // Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 76-90.
4. Регіональна політика та механізм її реалізації/ За ред. М.І. Долішнього.- К.: Наукова думка, 2003. – 503 с.
5. Олійник Я. Б. Запотоцький С. П., Кононенко О. Ю. та ін. Регіональна економіка: – К.: КНТ, Видавець Фурса С. Я., 2007 – 444 с.
6. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком. – К.: Вища шк., 2001. – 223 с.
7. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навчальний посібник. — Одеса: Астропринт, 2001. — 560 с.
8. Пістун М.Д., Мезенцев К.В., Тьорло В.О. Регіональна політика України: суспільно-географічний аспект: Монографія. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2004. – 130 с.
9. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку / Монографія / За ред. З.С. Варналія. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.
10. Топчієв О. Г. Теоретичні основи регіональної економіки / О.Г. Топчієв. – К.: Вид-во УАДУ, 1997. – 140 с.
11. Ткачук І.Г. Економічна самостійність регіону: Монографія. / І. Г. Ткачук – К.: Наукова думка, 2008. – 238 с.
12. Шаблій О.І. Основи суспільної географії: підр. для студ. вищих навчальних закладів / О.І. Шаблій. – 2-ге видання. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 296 с.

13. Топчієв О.Г. Планування територій: навч. посіб. / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова; Херсон. держ. ун-т. - Херсон : Грінь Д. С., 2014. – 268 с.

14. Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи/ В.С. Куйбіда, В.А.Негода, В.В.Толкованов. – Київ, Видавництво «Крамар», 2009, 170 с. – Режим доступу: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2012/10/Book_Reg_Rozv_ProstPlanuvan_final.pdf

15. Топчієв О.Г., Мальчикова Д.С., Яворська В.В. Регіоналістика: географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики. Навч. посіб. / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, В. В. Яворська. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. –372с.–Режим доступу: http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/pdf/regionalistyka_Yavor.pdf

16. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку : Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2005. – 253 с. – Режим доступу: http://www.geo.univ.kiev.ua/images/doc_file/navch_lit/kafedra_ekonom_lit/Syspil_geo_prognoz.pdf

17. Пістун М.Д.. Сучасні проблеми регіонального розвитку: навч. посібник / М. Д. Пістун, А. Л. Мельничук ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К.: ВПЦ "Київський ун-т", 2009. - 200 с. http://www.geo.univ.kiev.ua/images/doc_file/navch_lit/Pistun_2013.pdf

18. Шашеро А. М. Планування територій: навчально-методичний посібник / А.Н. Шашеро. – Одеса: «Апрель», 2014. – 123 с.

19. Гречко Т.К., Лісовський С.А., Романюк С.А., Руденко Л.Г. Публічне управління в забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку: [навч. посіб.] / Т.К. Гречко, С.А. Лісовський, С.А. Романюк, Л.Г. Руденко. – Херсон: Грінь Д.С., 2015. – 264 с. – Режим доступу: <https://igu.org.ua/sites/default/files/pdf-text/public-management.pdf>

20. Адміністративно-територіальний устрій України: історія та сучасність; за ред. В. Г. Яцуби – К.: Секретаріат Кабінету Міністрів України, 2002. – 269 с.

21. Барановський М.О. Наукові засади суспільно-географічного вивчення сільських депресивних територій України / М.О. Барановський. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2009. – 396 с.

22. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування. - Т.1. Природно-техногенна (екологічна) безпека / за ред. Б. М. Данилишина: - К.: Наук. думка, 2008. - 391 с.

23. Гукалова І.В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація / І.В. Гукалова. — К.: Друкарня МВС України, 2009. - 347 с. – Режим доступу: <https://igu.org.ua/sites/default/files/pdf-text/life-quality.pdf>

24. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, затверджена Постановою КМУ від 6 серпня 2014 р. №385 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п>

25. Запотоцький С. П. Регіональна конкурентоспроможність: Суспільно-географічні засади формування: монографія / С. П. Запотоцький. – К.: Бізнес Медіа Консалтинг, 2012. – 424 с.

26. Інноваційно-інвестиційна і технологічна безпека трансформації регіональних економічних систем/ за ред. М.А. Хвесика – К.: Наукова думка, 2013. – 487 с.

27. Інтегральний потенціал території – теоретичні та практичні аспекти дослідження: монографія / Підгрушний Г.П., Нагірна В.П., Фащевський М.І., Горленко І.О., та ін.; Ін-т географії НАН України. – К., 2012. – 464 с. – Режим доступу: <https://igu.org.ua/sites/default/files/pdf-text/ipt.pdf>

28. Куйбіда В. С. Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи: зб. нормат.-прав. актів і наук.-аналіт. матеріалів з питань регіонального розвитку та

просторового планування / В. С. Куйбіда, В. Негода. – К.: Вид-во “Крамар”, 2009. – 176 с.

29. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків: монографія / За ред. Е.М.Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. – 496 с. – Режим доступу: https://www.idss.org.ua/monografii/Lud_rozvitok_2010.pdf

30. Мезенцев К.В. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація: Монографія/ Мезенцев К. В., Підгрушний Г. П., Мезенцева Н. І. – К.: ДП «Прінт Сервіс», 2014. – 132 с. – Режим доступу: http://www.geokyiv.org/pdf/Reg_development_in_Ukraine.pdf

31. Мезенцева Н. І. Суспільно-географічне районування України: навч. посіб. / Н. І. Мезенцева, К. В. Мезенцев. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2000. – 228 с.

32. Підгрушний Г.П. Промисловість і регіональний розвиток України. : монографія. / Г. П. Підгрушний. - К. : Ін-т географії НАН України, 2009. - 300 с.

33. Сонько С.П. Просторовий розвиток соціо-природних систем: шлях до нової парадигми. - Монографія.- Київ: Ніка Центр, 2003. -287 с.

34. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>

35. Закон України «Про добровільне об’єднання територіальних громад» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>

36. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу: аналітична доповідь / за ред. Я.А. Жаліла. – Київ: НІСД, 2019. – 192 с.

37. Проблеми суспільної географії. Полюси соціально-економічного розвитку території: теоретичні аспекти дослідження // Матеріали теоретико-методологічного семінару, Інститут географії НАН України, 2013 р./ За

наук. ред. Г.П. Підгрушного. – К.: Інститут географії НАН України. – Вип. 3. – 2014. – 97 с.

38. Барановський М.О. Економічна та соціальна географія України: реальний сектор економіки. Навчальний посібник. – Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2018 – 376 с.

39. Державна служба статистики України - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

40. Децентралізація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentraliation.gov.ua/about>

41. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minregion.gov.ua>

42. Національний інститут стратегічних досліджень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www/niss.gov.ua>

43. Лібанова Е. М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу: Монографія / Е. М. Лібанова. – К.: Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана», Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. – 328 с.

44. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз: Монографія / За ред. Е. М. Лібанової. – К.: Ін-т демогр. та соц. досл. НАН України, 2007. – 367 с.

45. Барановський М. О. Наукові засади суспільно-географічного вивчення сільських депресивних територій України: Монографія / М. О. Барановський. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2009. – 396 с.

46. Барановский Н. А. Поляризация пространственного развития Украины: глубина, причины, следствия, пути преодоления / Н. А. Барановский; [под ред. Эльжбеты Милош] // Национальная и региональная экономика: текущие научные проблемы Восточной Европы: Монография. – Lublin: Politechnika Lubelska, 2013. – С. 48 – 61.

47. Горленко И. А., Руденко Л. Г. и др. Проблемы комплексного развития территории: Монография / И. А. Горленко, Л. Г. Руденко и др. – К.: Наук.думка, 1994. – 294 с.
48. Стратегія сталого розвитку Хотинської територіальної громади на 2021 – 2027 роки.
49. Стратегія розвитку Сокирянської громади до 2027 року.
50. Програма соціально-економічного та культурного розвитку Кельменецької селищної громади на 2022 рік.
51. Костащук І.І., Чернятинський М.С. Суспільно-географічні особливості формування умов життя населення (на матеріалах Чернівецької області). *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Географія*. 2019. Вип. 814. С. 70–76.
52. Джаман В., Джаман Я. Географія міжрегіональних міграцій населення України в умовах війни. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Географія*. 2023. Вип. 842. С. 83–94.
53. Заблотовська Н., Станковська Ю., Бабущак О. Дослідження особливостей соціально-просторових зв'язків у системі розселення Чернівецької області. *Науковий вісник Чернівецького університету: серія «Географія»*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2023. Вип. 845. С. 29–40.

ДОДАТКИ

Додаток А

Параметри територіальних громад Дністровського району Чернівецької області (станом на 01.01.2022)

№	Територіальні громади	К-ть населених пунктів	Площа, кв. км	Населення, осіб	Частка площі у загальнообласному (районному) показнику, %	Частка населення у загальнообласному (районному) показнику, %	Землезабезпеченість, га на 1 особу	Щільність населення, осіб на кв. км
1	Хотинська	11	182.5	18156	2.3 (8.6)	2.0 (11.8)	1.0	99.5
2	Лівищенська	7	129.3	6679	1.6 (6.1)	0.7 (4.3)	1.9	51.7
3	Новодністровська	1	7.1	10590	0.3 (0.9)	1.2 (6.9)	0.1	1491.5
4	Недобоїська	7	129.5	12438	1.6 (6.1)	1.4 (8.1)	1.0	96.0
5	Мамалигівська	8	144.7	11863	1.8 (6.8)	1.3 (7.7)	1.2	82.0
6	Рукшинська	6	108.7	6505	1.3 (5.1)	0.7 (4.2)	1.7	59.8
7	Сокирянська	25	606.5	36520	7.5 (28.6)	4.1 (23.6)	1.7	60.2
8	Вашковецька	4	58.7	4690	0.7 (2.8)	0.5 (3.0)	1.3	79.9
9	Кельменецька	26	540.6	32058	6.7 (25.5)	3.6 (21.0)	1.7	59.3
10	Клішківецька	12	212.4	14951	2.6 (10.0)	1.7 (10.0)	1.4	70.4
	Дністровський район	107	2120.0	154450	26.2 (100)	17.2 (100)	1.4	72.9
	Чернівецька область	417	8096.0	896600	100	100	0.9	110.7

Додаток Б

Оцінки поляризації фінансового стану територіальних громад Дністровського району за результатами I кварталу 2021 року. Рейтинг.

АТО	Доходи загального фонду на 1-го мешканця (без трансфертів)		Видатки загального фонду на одного мешканця		Капітальні видатки (загальні та спеціальні фонди) на 1 мешканця		Рівень дотаційності бюджетів		Питома вага заробітної плати у видавцях загального фонду бюджету ОТГ		Питома вага капітальних видатків у загальному обсязі видатків	
	Значення показника (у гривнях)	Рейтинг	Значення показника (у гривнях)	Рейтинг	Значення показника (у гривнях)	Рейтинг	Значення показника (у відсотках)	Рейтинг	Значення показника (у відсотках)	Рейтинг	Значення показника (у відсотках)	Рейтинг
Вашковецька сільська тг	403,5	8	1495,2	4	5,1	6	43,1	6	87,3	3	0,3	6
Клишківська сільська тг	403,4	9	1387,3	8	1,8	8	48,8	4	89,2	1	0,1	8
Мамалинівська сільська тг	471,8	7	1406,4	6	1,0	9	40,2	7	87,8	2	0,1	9
Недобойська сільська тг	487,8	5	1331,0	9	23,7	3	45,3	5	85,6	5	1,7	4
Рухинська сільська тг	346,1	10	1515,6	3	0,0	10	51,3	3	85,3	6	0,0	10
Сокричівська сільська тг	669,7	3	1462,3	5	27,1	2	24,4	9	81,0	10	1,8	3
Кельменецька сільська тг	500,1	4	1100,3	10	5,7	5	25,0	8	86,0	4	0,7	5
Новодністровська сільська тг	750,2	1	1900,2	1	32,3	1	67,0	1	83,0	9	8,5	1
Хотинська сільська тг	690,2	2	1517,6	2	21,0	4	52,0	2	83,5	8	3,0	2
Линківська сільська тг	405,4	6	1400,2	7	3,1	7	21,0	10	85,0	7	0,2	7